



2016 • 9

LXIX. évfolyam • szeptember

művelődés

közművelődési havilap





művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Dáné Tibor Kálmán (főszerkesztő)
Balla Sándor
Benkő Levente
Demeter Zsuzsanna
Péter János

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 - 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj



Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Fazakas Botond
Nyomdai munkálatok:
IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 3 lej

Tartalom

Molnár Attila: Erdélyi kézművesség a piacgazdaság szorítójában 3

színpad

Barta László: Volt egyszer egy Stúdió Színpad Kolozsvárott. 1. rész 4

enciklopédia

Egyed Emese: A vándor színtársulatok nagy évtizede Kolozsváron
(színlapok, 1837–1847) 8
Merényi-Metzger Gábor: A zsidói Wesselényi-kripta egykori „lakói” 11

kibeszélő

Laczkó Vass Róbert: Nyitott szemmel XXXI. Ausztronézópontok. 3. rész 19

emlék-lapok

Benkő Levente: Erdély, 1916. Magyar és román naplótöredékek 19

könyvesház

Lakatos Artur: Töprengés Európáról 25

vadrózsák

Halász Péter: Jámborné Balog Tünde batikvásznai 27

hirdető

Pályázati felhívás 31

Lapszámunk szerzői:

Barta László – nyugalmazott tanár, Budapest
Egyed Emese – egyetemi tanár, költő, Kolozsvár
Halász Péter – néprajzkutató, Gyimesbükk
Laczkó Vass Róbert – színművész, Kolozsvár
Lakatos Artur – történész, tanár, Kolozsvár
Merényi-Metzger Gábor – történész, Budapest
Molnár Attila – az Erdélyi Kézműves Céh Egyesület elnöke, Kolozsvár

A címlapon a zsidói Wesselényi-kastély főbejárata. Püösök Botond felvétele
A hátsó borítón Jámborné Balog Tünde batikvásznai. Nagy Bertalan fényképei

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa



Médiapartnerek:



Erdélyi kézművesség a piacgazdaság szorítójában



Az Egyesült Nemzetek Szervezete Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) már jó ideje szellemi, és nem tárgyi örökségként jegyzi a kézművességet az ide tartozó népművészeti tárgyalkotással együtt, belátva és beláttatva ezen tevékenységek kiemelt kulturális hozadékát, a több nemzedéken át felhalmozódott elméleti és gyakorlati tudást emelve be az ápolandó, megőrzendő értékek tárházába. Azért fontos ezt hangsúlyoznunk, mert jelenleg Erdélyben (és tágabb értelemben Romániában) minden jel arra mutat, hogy a kézművességet elsősorban gazdasági/termelői tényezőként tartják számon, szemmel láthatóan hanyagolva annak szellemi-kulturális dimenzióit. A kézművesek mint kisvállalkozók a kereskedelmi kamarákhoz tartoznak, és az esetleges támogatásokat a gazdasági, és nem a kulturális minisztériumok írják ki. Nem létezik egy kidolgozott, átfogó felmérésekre alapuló, a kormány által elfogadott kézműves fejlesztési stratégia, egy minősítési rendszer, de még a kézművesekre vonatkozó törvény is 1964-ben módosult legutóbb!

Ugyanide tartozik, bár nemzetközi szinten, hogy a Szabadalmi Hivataloknál nem lehet egy általános, kézműiparra vonatkozó közösségi védjegy igitatni, hiszen a levédhető tevékenységek ipari kategóriákra vannak osztva. Így például egy HAND MADE közösségi védjegy esetében külön-külön kell fizetni minden ágazatra (textil, bőr, fém, stb.), ami által több mint tízszeres többletköltséggel számolhat az, aki arra adja a fejét, hogy helyi vagy regionális védjegyek segítségével emelje ki a mesteremberek tevékenységét a piaci környezetben.

Az Erdélyi Kézműves Céh Egyesület és partnerei ezt a visszás helyzetet ellensúlyozandó igyekeznek olyan civil kezdeményezéseket kidolgozni, felkarolni és bejáratni, amelyek révén a gyakorló mesteremberek valamilyen védettséget élvezhetnek az ipari szektorral szemben. Ezek közül található egy online Kézműves Katalógus (kezmuvesseg.ro) kidolgozása és folyamatos bővítése; kézműveseknek szóló eseménynaptár összeállítása; vásárok szervezése a kolozsvári és a brassói Magyar Napok alakalmából; a Kézművesség Világnapjának mint mozgalomnak a nemzetközi szinten való elindítása; nyitott kézműves műhelyek turisztikai forgalomba való bevonása. Kiemelt fontosságúnak tartjuk a Transsylvania mozgalomunkat, amelynek fő célja olyan minősítési rendszer kidolgozása, amely alkalmas az erdélyi kézműipari termékek zsúrizására a magyarországi Páva védjegy mintájára. A Hagyományok Háza és a Népművészeti Egyesületek Szövetsége (NESZ) együttműködésében ugyanis megújult a magyar népi iparművészeti termékek hitelességét, minőségét és eredetiségét már több évtizede garantáló Páva védjegy.

Hasonló módszer kidolgozásához keresünk egyrészt erdélyi szakembereket minden hagyományos és modernebb kézműipari ágazatból, másrészt olyan partnereket és befektetőket (főként szakmai civil szervezetek formájában), akiknek a szakmai és anyagi hozzájárulásával közösen vállalható lesz e közösségi védjegy bejegyzése a Szabadalmi Hivatalban. Így a Transsylvania nemcsak közösségi védjegy lesz, hanem a részt vállaló szakmai intézmények közös tulajdona is, ami reményeink szerint tovább növeli a rendszer életképességét, fenntarthatóságát és sikerét.

Közben országos szinten is történt egy, megítélésünk szerint fontos lépés, szintén a civil szférában: tavaly decemberben megalakult, és idén júniusra hivatalosan is bejegyezték az első kézműves szövetséget (Federația Rețeaua Meșteșugarilor Rurali), amelynek tagjai nem a kézművesek, hanem az őket képviselő civil szervezetek lehetnek. A tizenhat alapító szervezet egyike az EKC, sőt, az első vezetőségi tanácsban is mandátumot szereztünk és munkát vállalunk. Itt emelném ki, hogy egy ilyen föderáció lényege a munkaviszony a hazai román, német, roma és más nemzetiségű szakmai szervezetekkel. Ez elengedhetetlen például a fent említett Transsylvania védjegy kidolgozásához, működtetéséhez, amelynek figyelembe kell vennie az itt élő nemzetiségek népművészetét.

A másik jó hír, hogy alig egy hete, a kormány elfogadott egy memorandumot, amelynek értelmében már idén szeptembertől az európai de minimis típusú támogatási rendszerbe külön szerepeltetik a kézművesek vásárokon való részvételének költségtámogatását. Ez nem sok, mégis esélyt ad eljutni rendezvényekre. És ami fontosabb: megtettük az első lépést afelé, hogy a kézművesek maguk között versengjenek, ne a nagyipari és más piaci szereplőkkel kelljen megívniuk napi szélmalomharcukat.

Johann H. Pa.



Barta László

Volt egyszer egy Stúdió Színpad Kolozsvárott

1. rész

„H

ol volt, hol nem volt, volt egyszer egy...”, így kezdődnek a mindenkori népmesék. Ez a történet, amiről most szólunk, nem mese, hanem valóságos, igaz történet. Sok, nagyon sok szereplővel. Közülük sokan később ismert személyiségek lettek. (Róluk később szólunk.) A mindenkori vezetők és irányítók neves kolozsvári művészek voltak. Időrendben: Horváth Béla, Bisztrai Mária, akik tulajdonképpen a Stúdió Színpad alapítói voltak, majd Bereczky Júlia, Dehel Gábor, Köllő Béla, Kozma Lajos és László Zoltán, mindannyian a Kolozsvári Állami Magyar Színház jeles, kiváló színművészei. Nevükhöz külön-külön korszakok köthetők.

Jelen írásom valójában a hajdanvolt Kolozsvári Muncípiumi Művelődési Ház Stúdió Színpadának a több mint negyedszázados (1960–1987) tevékenységéről igyekszik szubjektív módon emléket állítani. Mindezt az teszi indokolttá, hogy ez a műkedvelő együttes nem

akármilyen hírnevet, rangot képviselt, nemcsak Kolozsvárott, hanem a romániai, erdélyi magyar kulturális életben is. A nemzetiségi lét szorításai közepette, amíg lehetett, bárhol és bármikor hallatta hangját. Talán nem méltatlanul emlegették hajdanán, mint a város harmadik színházát. Ezt többször és többen is leírták, akik figyelemmel kísérték az együttes alakulását, fejlődését, előadásait és repertoárjának színvonalát. Emlékezni és emlékeztetni... ez a célom és nem kevés!

Az emlékezést, a régi sikeres előadások felemlégetését az teszi indokolttá, hogy meglepő módon nem, vagy csak hézagosan, nagyon hiányosan találtuk nyomát a Stúdióknak a jelenkori sajtóban, a közösségi oldalakon. Leginkább azt hiányoltuk, hogy Budapesten, az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet és az Országos Széchenyi Könyvtár Színháztörténeti Tára semmiféle adattal vagy forrással nem rendelkezik a kolozsvári Stúdió Színpaddal kapcsolatban, annak ellenére, hogy ezek a szakintézmények a határokon túli, erdélyi színházakról is tárolnak adatokat, információkat. Az 1981-ben, a Bukaresti Kriterion Könyvkiadó által elindított *Romániai Magyar Irodalmi Lexikonban* és a *Hét* 1982-es évkönyvében (*Színjátászó személyek*) sem találtunk érdemleges említést a Stúdió Színpadról.

Feljegyzések hiányában a teljesség igénye nélkül próbálom feleleveníteni és rekonstruálni a Stúdió történetét. Felemelkedéséről korabeli újságcikkek, megjelent plakátok, interjúk, híradások, méltatások és kritikák, valamint a még elérhető egykori stúdiós tagok körében végzett úgynevezett „mini anket” révén szerzünk tudomást. Köszönet mindazoknak, akik hajlandóak voltak nyilatkozni, és vállalták nyíltan egykori műkedvelő mivoltukat. El kell ismerni, hogy a korabeli romániai magyar írott sajtóban, napilapokban

Ez a történet, amiről most szólunk, nem mese, hanem valóságos, igaz történet. Sok, nagyon sok szereplővel.



Jean Anouilh: *Találka*



Kiszálláson 1968-ban

és folyóiratokban – többek között a kolozsvári *Igazságban*, a nagyváradi *Fáklyában*, a Múvelődésben, az *Előrében*, az *Új Életben*, az *Ifjúmunkásban*, az *Utunkban*, *A Hétkben*, a sepsiszentgyörgyi *Megyei Tükörben* – alkalomadtán, bemutatok idején rendszeresen jelentek meg hírek, beszámolók, kritikák és interjúk is a Stúdióról rendezőkkel és szereplőkkel.

Nem szeretnék elfogult lenni az úgynevezett műkedvelő, amatőr színjátszással szemben, így a kolozsvári Stúdió Színpaddal sem, de tény, hogy a mindenkori nemzeti művelődési életben ez a műfaj jelentős szerepet töltött be Kolozsvár, összességében Erdély kulturális életében. Ahhoz, hogy ez az együttes milyen messze jutott az évek alatt – művészi szinten, repertoárváltásban, a bemutatók, az előadások számában, elismerésekben vagy népszerűségben –, nagyban hozzájárultak a Kolozsvári Állami Magyar Színház kiváló művészei, akik az indulástól kezdve tevékenyen részt vállaltak a Múvelődési Ház színjátszó csoportjának patronálásában és irányításában.

A Stúdió Színpad tehát létrejött, működött, volt létjogosultsága, amíg hagyták.

Az indulásról.

A függöny felgördül

A kezdet kezdetéről, az együttes indulásáról nincsenek pontos információink. Sajnos nem készült napló, időrendi feljegyzés, felsorolás az előadásokról, a

bemutatókról, az előadások helyszínéről, mennyiségéről, és nem utolsósorban a szereplőkről, a csoport tagjairól sem. Ha mégis volna valahol, valakinél, azt jó volna utólag is közölni, mert mi nem tudunk ilyenről.

Az első hír a létrejött színjátszó csoportról 1960. december 13-án jelent meg a kolozsvári *Igazságban*. Az újság keddi *Képes krónikájában* fényképes szöveg adta tudtul, hogy: „A Múvelődési Ház magyar nyelvű műkedvelő csoportja vasárnap este (december 11-én) bemutatta a *Násztutazás* című háromfelvonásos vígjátékát. A műkedvelő együttes a csoport fennállása óta első ízben mutatott be egész estét betöltő színdarabot.” A vígjáték szerzője Vlagyimir Dihovicsnij volt, a cikk írójának a neve viszont nincs feltüntetve. Ezek szerint állíthatjuk, hogy a stúdió 1960 decemberében indult az akkori kolozsvári Múvelődési Házban. Néhány szót az épületről: a Wagner Gyula tervei alapján a hajdani Hunyadi (ma Ștefan cel Mare) tér és a Honvéd (ma Dorobanților) utca sarkán épült kolozsvári Igazságügyi Palotát 1902 októberében avatták fel. Az épület tér felőli szárnyát 1956 áprilisában a Városi Múvelődési Ház kapta meg, majd 1968 augusztusában az egyetem közgazgatási kara vette át. Ekkor kellett elköltöznie innen a Stúdió Színpadnak a Szabadság téri Új idők mozi feletti emeleti terembe.

Arra is érdemes kitérni, hogy milyen körülmények között jöhetett létre a Múvelődési Ház magyar nyelvű színjátszó csoportja. Erről Nánó Csaba

kolozsvári újságíró, egykori stúdiós a következőképpen írt hozzám intézett 2016. június elsejei elektronikus levelében: „Ha megpróbáljuk az 1960-as éveket politikai és gazdasági kontextusba helyezni, okvetlenül meg kell említeni a sztálini autonómiát – Romániában az 1960-ban a Magyar Autonóm Tartományból létrejött Maros–Magyar Autonóm Tartományt – amelynek ugyan csak kirakatszerepe volt, de az akkori szovjet és román hatalom így próbálta megelőzni a kisebbségek elégedetlenségeinek kifejezésre juttatását. (...) A Gh. Dej-i diktatúra 1956 után mindenféle – elsősorban magyarok által szervezett – megmozdulástól rettegett, így aztán – miután 1959-ben megszüntette az önálló magyar nyelvű Bolyai egyetemet, jónak látta némi engedményekkel kompenzálni ezt a lépést. (...) A Muncipiumi Múvelődési Ház 1956-ban alakult. (...) Nem tudom kinek az ötlete volt a magyar nyelvű Stúdió Színpad létrehozása, de nyilván, akkoriban nem volt akkora szenzáció, mint mondjuk működése a későbbi – gondolok a nyolcvanas – években. Igény volt rá, hiszen még ha a színházunk 1000 férőhelyes is, akkoriban a fél város oda járt, így bőven volt közönsége egy úgynevezett »harmadik színháznak« is, ami a Stúdió Színpad volt.”

Az indulást Horváth Béla és Bisztrai Mária színművészek neve fémjelzi, hiszen ők alapozták meg, és a kezdet kezdetén ők emelték magas nivóra az együttes munkáját. Horváth Béla, aki 1961 és 1969 között irányította a csoportot, 1975 júniusában így nyilatkozott: „Amikor a Kolozsvári Múvelődési Ház színjátszó csoportjához meghívtak rendezőnek, nagy örömmel vállaltam ezt a munkát. Sok lelkes ifjúval s kevésbé ifjúval megalakítottuk a Stúdió Színpadot. Sok munkával, nagy úgyszeretettel és hozzáállással alakítottuk ki az akkori műsort. Kezdtük a *Csongor és Tündével*, s részemről befejeztem *Baranga*:

Az indulást Horváth Béla és Bisztrai Mária színművészek neve fémjelzi, hiszen ők alapozták meg, és a kezdet kezdetén ők emelték magas nivóra az együttes munkáját.

Közvélemény című vígjátékával. A lelkes csoport fáradtságot nem ismerő munkájának eredménye két országos díj: Goldoni: *Furfangos özvegye* második díjat, Osborne: *Dühöngő ifjúsága* pedig országos harmadik díjat kapott.” (Részlet Nánó Csaba, 1999. március 1-én a kolozsvári *Szabadságban* megjelent összeállításából).

Ugyanabban a fennebb idézett összeállításban Bisztrai Mária – aki 1962 és 1968 között Horváth Bélával közösen tevékenyen részt vett a csoport vezetésében – 1975 augusztusában üzent a Stúdiósoknak: „Egykori csoportom tagjainak ajánlom e sorokat, kik ifjúságom, hitem, az étellel, s művészettel szembeni alázatos szerelemem tanúi voltak. Igyekeztem őket mindenben társaimmá tenni, s úgy éreztem: termőtalajra leltem. Tán hozzájárultatok ahhoz, hogy tudjam: nem éltem hiába! Régi és új »gyerekek! Járjatok szerencsével és hozzon el Nektek minden szépet, igazat az Élet! De: járjatok magatok is utána...”

Hogy mennyire lettek „társai” és járta szerencsével e korszak tagjai a művészpár ténykedésének idejében,

azt a sorra került bemutatók visszhangos sikerei és díjai bizonyítják.

Az sem mellékes, hogy ezekben a kezdeti években olyan „műkedvelők” léptek fel és értek el elismeréseket profi színikritikusoktól, újságíróktól, mint Beleznay Zoltán (Banner Zoltán) fejedelem a *Csongor és Tündében*, Jimmy Porter a *Dühöngő ifjúságban*, Don Alvaro di Castiglia a *Furfangos özvegyben*, Rajhona Ádám a *Csongor és Tündében*, Viktor Rozov: *Szerencsés utat*, Élni, élni boldogan szavalóesten; továbbá Csiky Ibolya, Flórián Antal, Krizsán Zoltán, Győri András, Kiss Ildikó, Bogdán Tibor, Hencz József, Zsigmond Levente, Gajzágó Márton. A felsorolás nem teljes.

„Sikerrel lépett a közönség elé a kolozsvári Művelődési Ház drámai köre (...) a magyar tagozat a *Csongor és Tündéjét* vitte sikerre (...) Horváth Béla a kolozsvári Állami Magyar Színház művésze céltudatossággal, sok türelemmel és odaadással rendezte az előadást. A színészek nem hivatásosak: akadnak köztük munkások, laboránsok, technikusok, tisztviselők és diákok. Az viszont, amit a szakképzett

... ezekben a kezdeti években olyan „műkedvelők” léptek fel és értek el elismeréseket profi színikritikusoktól, újságíróktól, mint Banner (Beleznay) Zoltán, Csiky Ibolya, Flórián Antal, Krizsán Zoltán, Győri András, Kiss Ildikó, Bogdán Tibor, Hencz József, Zsigmond Levente, Gajzágó Márton.

művészek vezetése mellett megvalósítottak, művészet! Bizonyítéka, hogy a műkedvelő színjátész, ha megfelelően és igényesen irányítják, művészetet nyújt a javából.(...) A nagyszámú szereplőgárda névsorából hadd emeljük ki a legjobbakat: Flórián Antal, Ligeti Zoltán, Krizsán Zoltán, Hencz József, Győri András, Rajhona Ádám, Vitális Ildikó, Bogdán Tibor, Budai Renáta, Alsányi Dalma, Kádár Gyöngyi, Kiss Ildikó műkedvelőket” – írta 1962. február 11-i számában az *Igazság*.

Az első sikeres korszakban Horváth Béla és Bisztrai Mária irányításával és rendezésében ismert és kevésbé ismert darabokat mutatott be a társulat: Vörösmarty Mihály: *Csongor és Tünde* (1962 januárja), Viktor Rozov: *Szerencsés utat* (1962 áprilisa), Nagy István: *Nézd meg az anyját* (1963 márciusa), Vagyim Korosztijov: *Bízom benned* (1963 májusa), Aurel Baranga: *Ádám és Éva* (1963 decembere). A következő években a már jól összekovácsolódott és művészileg is jó irányba tartó együttes olyan bemutatókat tartott, amelyek már igazi nagy sikereket, díjakat hoztak a Stúdió Színpadnak. Mihail Sebastian: *Névtelen csillag* (1965), Carlo Goldoni: *A furfangos özvegy* (1965), J. Osborne: *Dühöngő ifjúság* (1966). Az utóbbi bemutatók művészi színvonala, az egyes szereplők alakítása már-már a profi színházak magasságát súrolta, tán el is érte! Bizonyásként idézek az akkori méltatásokból: „...szóljunk arról, ami valóban széleskörű publicitást érdemel: a kolozsvári Stúdió Színpad magyar tagozata az első »dühöngő«, az angol Osborne hovatovább klasszikusnak minősülő darabját, a színházból-filmről ismert *Dühöngő*



John Osborn: *Dühöngő ifjúság*. Zsigmond Levente, Karácsony Nóra, Banner (Beleznay) Zoltán. 1964.



Mihail Sebastian: *Névtelen csillag*. Banner (Beleznay) Zoltán és Csíky Ibolya. 1963.

ifjúság (Nézz vissza haraggal) című művét mutatta be a város közönségének. A választás merészségét – különösen az említett kiváló film s a szatmári színészek ugyancsak elsőrangú teljesítménye után – nem kell részleteznünk. Ilyenkor a szakemberek első benyomása, hogy az együttes – műkedvelőknél nem ritka jelenség – túlbecsülte lehetőségeit, s a színházakkal akar versenyre kelni. Nos, a Stúdió Színpad Horváth Béla rendezte előadása végén a viharos taps, (csak azért nem »vastaps«, mert a Kultúrpalota dísztermében nincs vasfüggöny) feloldott minden efféle kételyt, azzal a jóleső érzéssel töltött el, hogy Kolozsvárt immár három színházat tarthatunk számon...” (Kántor Lajos, *Előre*, 1966. június 5.)

„... a kolozsvári Művelődési Palota Stúdió színpadának magyar együttese, sok joggal dicsért előadása, s a legutóbb elnyert országos díja minden eddiginél vakmerőbb vállalkozással vívta ki a legteljesebb elismerést. Osborne *Dühöngő ifjúságának* a bemutatása (a szatmári előadás, no meg a filmváltozat után) nagyon magasra állította a mércét – és mégis telt házak ünnepelték az együttest, különösen a műkedvelőnek már semmiképp sem minősíthető, rendkívül érett, kidolgozott és egyúttal temperamentumos alakítást nyújtó Beleznay Zoltánt (Jimmy Porter) (...) nagy érdeme a rendezőknek, Bisztrai Máriának és Horváth Bélának, akiknek igen egyenetlen színvonalú együttesel sikerült jó előadást produkálniuk.” (Bodor Pál, *Új élet*, 1966. július 14.)

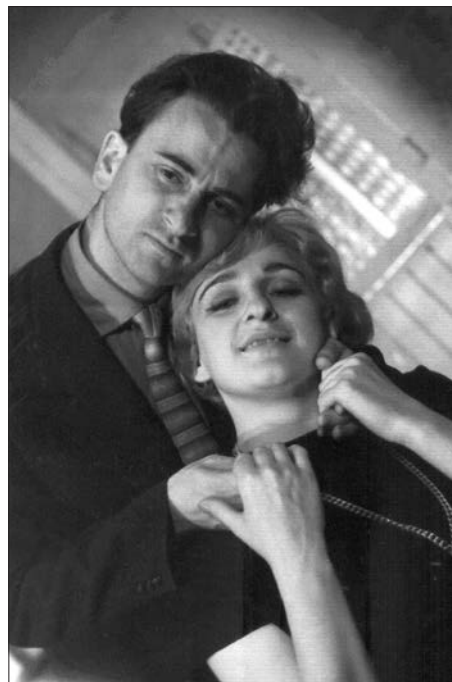
Pár év alatt elismert, sikeres lett a Stúdió Színpad. Erről, még egy méltatást idézek: „... stúdió-színháznak tekinthetjük ma már a kolozsvári Kultúrpalota magyar nyelvű együttesét, mely Bisztrai Mária és Horváth Béla vezetésével az évek során szorgalmas és odaadó munka árán számottevő sikereket ért el. A csoport műsorterve a hivatásos színházakéhoz, illetve azok műsortervének kiegészítéséhez idomult. Művészi érettség kell ahhoz, hogy műkedvelők a *Csongor és Tünde*, vagy a *Névtelen csillag* előadására vállalkozzanak és erőfeszítéseiket sikerre is vigyék. A jelenkor hazai szerzők művei közül Nagy István darabját *Nézd meg az anyját* és A. Baranga: *Ádám és Évá-ját* vitték színre. Goldoni *Furfangos özvegyével* annak idején országos második díjat nyertek...” (Földes Mária, *Dolgozó Nő*, 1966. augusztus.)

Az is megemlítenéd, hogy ezekben az években a Horváth–Bisztrai művészpár a vers műfaját is az érdeklődés előterébe hozta. Szavalóestek keretében 1962-ben *Élni, élni boldogan* címmel 27 költő versével léptek fel, míg 1967-ben *Szerelmes Európa* címmel költői estet tartottak a 20. század lírájából. Sőt, 1966-ban még a könnyebb szórakoztatásra is gondoltak a *Karnevál álarc nélkül* című esztrád műsorral.

1967 ősztől alaposan kicserélődött a csoport tagsága. Ennek ellenére az együttes vezetői nem engedtek az elért színvonalból, és továbbra is jól sikerült a szereplők kiválasztása.

1967 ősztől alaposan kicserélődött a csoport tagsága. Ennek ellenére az együttes vezetői nem engedtek az elért színvonalból...

Még egy jelentős változás állt be a Stúdió Színpad életében az 1968-as évtől kezdve. Miután a korábbi játszóhelyükről, a Művelődési Palotából kiköltözni kényszerültek, a Szabadság téri épületbe helyezték át a székhelyüket. Erről a momentumról Krizsán Zoltán a kolozsvári *Igazságban* a következőképpen emlékezett meg: „A Szabadság téri kis épület évtizedekig mozijáról volt híres, az Új idők moziról (a »híradómoziról«), amely máig itt működik. 1968 nyarán új intézmény költözött az emeletre, s nem telt bele több néhány hónapnál, amikor a Szabadság tér 24. szám már másról is



Victor Rozov: *Szerencsés utat*. Kádár Gyöngyi és Banner (Beleznay) Zoltán. 1962.

kezdett nevezetes lenni. Mert 1968-ban ide költözött a Kolozsvár Művelődési Ház, és elkezdte történetének alighanem legvirágzóbb korszakát, amelyre talán a szakembereknél is hamarabb figyelt fel az, akiknek érdekében működik ez az intézmény, az aktív művelődésre vágyó közönség.” (*Nosztalgiai nélküli közművelődésért! Igazság*, 1971. július 11.)

A Stúdió Színpad itteni első bemutatóját 1968 áprilisában tartották, ekkor mutatták be Jean Anouilh híres vígjátékát, a *Találka Páris mellett* című darabot. 1969 májusában Aurel Baranga: *Barátom a miniszter (Közvélemény)* című előadása volt soron. Ezekkel a bemutatókkal kezdődött a későbbi második nagy korszak új szereplőgárdájának színrelépése. Köztük volt Kovács Katalin (későbbi művésznéven: Killár Kovács Katalin), Szilágyi Enikő, Vajda Zsuzsa, Jakab Mária, Dusa Ödön, Georgescu Mária, Simon András, Ács Sándor, Zsombori Erzsébet, Kövér Adél, Minier Csaba, Heltai Sándor, Szabó Attila István, Lovász Rózsa, Barta László, Gáll Annamária, Rosemberg Iván, Szatmári János.

Megjegyzendő, hogy a Baranga darab volt Horváth Béla utolsó rendezése a Stúdió Színpadon. Ezután elköszönt a csoporttól. Igaz az is, hogy Bisztrai Mária már korábban megtette az elköszönést, mivel 1969-ben igazgatónak nevezték ki a Kolozsvári Állami Magyar Színház élére.

(Folytatjuk)

krónikát tartalmazó számaiból – a kiállításán is láthattunk néhányat.

A színlapok segítenek a társulatok időrendjét is megállapítani Kolozsváron – a személynév a társulat vezetőjét vagy a színház bérlőjét jelzi. Az évadok többnyire ősszel kezdődtek, tavasszal végződtek, tehát a kezdő évszám az őszi-téli hónapokat, a második évszám a tavaszi-téli hónapokat jelöli. Itt jegezzük meg, hogy van egy helyi ember is Pergő (Pethő) Celesztin (1784–1858) személyében, akit ma összekötő személynek, menedzsernek neveznének. Ő 1832. augusztus 20. és 1833. április 28. között volt a Kolozsvárott fellépő társulatok társigazgatója. A további társulatvezetők, illetve színházbérlők:

1834–1835: A Kassai Dal és színjátszó társaság 1834. május 19. és 1835. február 6. között Kolozsvári Nemzeti dal és színésztársaság néven játszik Kolozsvárt;

1835–1836: Pály Elek (1796–1846) 1835. november 29. és 1836. február 28. között (bérlő);

1836–1837: Szerdahelyi József május 23. és augusztus 20. között (Kassai Dalszínész Társulat);

1837–1838: Göde István 1837. szeptember 17. és október 22. között; Kilényi Dávid 1837 novemberétől 1938. január 4-ig;

1838–1839: Kilényi Dávid 1838. július 23. és 1839. február 23. között; Fejér Károly 1838. július 23. és december vége között;

1839–1840: az évadban nem szerződtött színtársulat Kolozsvárra;

1840–1841: Kilényi Dávid 1840. március 25. és 1841. augusztus vége, illetve 1841. szeptember 1. és 1842. augusztus 21. között;

1841–1842: Kilényi Dávid 1941. szeptember 1. és 1842. augusztus 21. között;

1842–1843: Pergő (Pethő) Celesztin (1784–1858) 1842. január közepe és augusztus vége között a Kolozsvárt fellépő társulatok társigazgatója; Komlóssy Ferenc 1842. október vége és 1843. február között (az országgyűlés bezárása);

1843–1844: Szerdahelyi József dalnok-társulata július. 27. és augusztus 6. között;

1844–1845: Szerdahelyi József, Havi Mihály, Szabó József dalnoktársulata 1844. július és 1845. április 23. között;

1845–1846: Komlóssy Ferenc társasága június és szeptember között, Döme Lajos pedig novemberben játszott itt társulatával;

1846–1847: Feleki Miklós és Gyulai Ferenc társulata, 1847. május 4. és 30. Között pedig Lendvay Márton társulata.¹

Ami a kolozsvári színi előadásra alkalmas játékhelyeket illeti, a tárgyalt időszakban a legfontosabb a kőszínház volt, de a ma az erdélyi Néprajzi Múzeumnak otthont adó Reduttal is lehetett számolni, sőt, a nemesi magánházakkal is, mint a Bánffy- és Teleki-házak. Itt el kell mondanunk, hogy a műkedvelők előadásaira is akadt példa azután is, hogy a hivatásos társulatok erőre kaptak. Kolozsvárt szabadtéri színpad is épült, Arénának is nevezték – 1840-től voltak benne előadások, többnyire úgynevezett vitézi játékok, ezekben lovas jelenetek is előfordultak. Ide sorolható még a Biasini család által fenntartott fogadó is. Mindezek előfordulnak a kiállított hirdetések színhely-jelöléseiben.

A támogató személyek között e kiállításon Mikó Imre gróf portréján kívül a Jósika Jánosné Csáky Rozália grófnőjét is lehetett látni. Ő a helybeli Asszonyi Egyesület elnöke volt, az egyesület a színtársulatok bevételeinek bizonyos részét, illetve a város és a rászoruló lakói hasznára fordította, mint látszik a színlapokon is: monostori „kisedővő”, a városfalakon kívül levő református (a ma kolozsváriasián kétágúnak nevezett) templom építésére, a Szamos áradása által sújtott városlakók megsegítésére. Déryné így írt róla a naplójában:

„Báró Jósika Jánosné gubernátorné ő Excellenciája lelkes egy nő volt, ki minden szépért, magasért hévvel lángolt; minden művészetet pártolt s egyszersmind a publikum időtöltéséről is gondoskodott, nem kevésbé arról is, hogy miképp hozza közelebb egymáshoz, az eddig nagy távolságban elkülönözött nagyokat a kicsinyekkel. Így nagy tónusadó volt. Ő ezen ügyben áldozatokat is hozott.

Volt Kolozsváron, a Külső-Monostor utcában egy nagy, elhanyagolt, parlagon hagyott telek. Ő ezt megvette és planizálta. Átalakította nyílt kertté, hogy a kolozsvári publikumnak legyen egy mulatóhelye, hova ünnep és vásárnapon kísétfalgasson szabad levegőt szívni, miután egész heteken át a szobákba vannak szorítkozva, nem lévén

¹ Munkánk egy kutatás állomását jelzi, célja példázni itt a társulatok gyors egymásutánát, ideiglenes Kolozsvárra szerződések folyamatatos kolozsvári magyar színjátszássá szerveződését.

egy sétatere, hová szórakozni kimehesen. Ezen kert olyan ügyesen van elrendezve; minden kényelemmel ellátva: itt nyugvó padok, amott csaltok között, a gyalogsétálóknak ösvények, amott ismét a kocsikázók számára széles utak, nemkülönben a lovaglók számára. Egy nagy épület is van odaépítve, hova három széles lépcsőzet vezet föl a csinosan épített épületbe, melynek nagy ablakain barátságosan világít be a nap. De már arra nem emlékszem, hogy mi célja ez épületnek. Éppen a bejáró nagy kapuval szemben, melyen a sok kocsizók száma robog be naponta is, hogy megkerülvén a kert helyét, kényelmesen kihajthasson a kert túlsó kapuján, egy hidacska keresztlől, mely a Szamos egy ágacska fölé van építve és kiviszen akár a folyó szélén elnyúlt töltésen, akár a szép zöld rétre. És itt, ezen vidámság gyűlőhelyén, még arról is gondoskodott ennek létrehozója, hogy kényelmes nyári színpadot (Arénát) lehessen fölállítani. És valóban játszottunk is ott s ezen mulatóhelynek a neve: a Népkert.”

A ma színlapoknak nevezett színházi hirdetések neve a 19. század végéig cédula volt; a kifejezések színházi foglalkozást jelölnek.

Az erdélyi országgyűlések által küldött színházi bizottság vezetői közül megemlíthetjük Kemény Ignác báró, elnök (1811–1843); Mikó Imre gróf elnök (1843–); Huszár Károly báró (1843–), Bethlen Imre gróf (1843–), Mikes János gróf (1843–) választmányi tagok nevét.

Az Erdélyi Nemzettörténeti Múzeum (az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményéből származó) grafikákat adott kölcsön a kiállításra. Illesse köszönet ezért személyesen Mitu Melindát és Claudia Bonját, a kiállítás műszaki megoldásaihoz pedig Bogdan Crăciunt és Vasiliica Cristeaát.

Az Akadémiai könyvtár igazgatója, dr. Sorin Crișan köszöntője, majd bevezetőm után a THÉ-Trupp Egyetemi irodalmi színpad színeiben Másody Lilla és Csete Melinda játékos tárlatvezetése, versmondása teremtett időutazó hangulatot a kiállítóteremben, akár csak a korábbi évben, amikor Moritz Kinga és Kovács Eszter is részt vett az előadásban.

Merényi-Metzger Gábor

A zsidói Wesselényi-kripta egykori „lakói”

Az

alábbi publikációban a Szilágy megyei Zsidón található Wesselényi-sírboltról, pontosabban a benne eltemetett személyekről szeretnék röviden megemlékezni. A napjainkra szinte teljesen elpusztult kriptában – a felkutatott dokumentumok tanúsága szerint – egykoron 30 személy aludta az örök álmát. Közülük pedig a legismertebb a reformkor egyik legnagyobb alakja, báró Wesselényi Miklós, az „árvízi hajós” volt.

A szakirodalmi források szerint a zsidói Wesselényi-kriptát – mely a kastély felett, egy nagy kiterjedésű domb tetején áll, pontosasban csak állt – a 18. században építtette ifjabb báró Wesselényi István. Kutatásaim szerint azonban nem ő, hanem az édesanyja, gróf Bánffy Katalin kezdte el építtetni a sírboltot, mégpedig a férje elhunytja után, azaz 1734 tavaszán. Zoványi György református püspök ugyanis a következő kezdetű gyászbeszédet vetette papírra

az asszony halálakor: „MAUSOLEUM, Az-az: Temetségnek új Tornya. Mellyet, Régen eltökélt akaratjából építtetett, NÉHAI MÉLTOSÁGOS FEJEDELMi Asszony, Gróf Losontzi BÁNFFI KATA ASSZONY, b. e. Férjének, N. MÉLTOSÁGOS L. B. HADADI VESSELENYI ISTVÁN Fejedelmi Urnak Ágyas-Házúl nyugodalomra; Melly mikor elkészült volna, Férjén való sok siránkozása miatt el-bádogyadván, hozzá való búzgó szerelmében a titkos Isteni igazgatás által el alutt. ... Férjével együtt, magától még életében el készítettett Halotti Pompával egyszerűs mind tétessék azon Mausoleumban 'Sibón ...'. Az özvegy tehát nem sokkal a férje halála után, 1734 nyarán meghalt, és így az épület valószínűleg tényleg István fia fejeztette be. Ezen időpont óta, egészen a 18. század végéig pedig ide temették el a Wesselényi család elhunyt tagjait.

1797-ben azonban idősebb báró Wesselényi Miklós – miután a tizenegyedik gyermekét (a tizedik volt az 1796-ban született ifjabb Miklós, az „árvízi hajós”) is itt temette el – a sírbolt ajtaját befalaztatta, s kemény átokkal tiltotta meg annak kibontását. Ezt az utódok tiszteletben is tartották és a 19. századtól kezdve a halottaikat a régi kriptá mellett épített, kisebbszerű boltozatos sírbolt alatt helyezték örök nyugalomra. A mauzóleum kibővítéséről Kazinczy Ferenc is megemlékezett egy, 1816-ban írt levelében. E szerint „A kápolna tele van, úgyhogy midőn Wesselényi meghala [1809-ben], új sírt kellé ásni a kápolna előtt oly szándékkal, hogy ez az új sír idővel a kitoldott kápolnába essék. S oly bőven hagyák, hogy a báróné halálakor [ami 1831-ben következett be] egy kész helyet találhasson férje koporsója mellett.” Amúgy, az egybeépített régi és új kriptá egyszerű épület volt, háromszögű oromfallal, melynek külsejét díszes megmunkálású, virágos reneszánsz és barokk stílusú, dekoratív



A zsidói kriptá 1965-ben



A zsibói kripta 1965-ben

jellegű sírkövek egész sora ékesítette. Egy szakirodalmi forrás szerint ebbe, az „új” sírboltba – amely állítólag egy vasajtó mögötti alagúrendszerben 12, sírkövek által lezárt temetkezési üreg volt – utoljára az „árvízi hajóst” és utószülött lányát, Helénát temették el, mégpedig 1851-ben. Az igazság azonban az, hogy nem ők, hanem az 1904-ben elhunyt báró Wesselényi Béla volt az utolsó, akit itt helyeztek örök nyugalomra.

1945 után a Wesselényi-sírbolt állapota egyre csak romlott. Az arisztokrácia és a magyarság ellen irányuló közhangulat hatására a kriptát kirabolták, szétverték, alkotóelemeit és feliratos sírköveit pedig széthordták. 1995-ben az akkor még meglévő két sírkőtöredéket (idősebb báró Wesselényi István és neje, gróf Bánffy Katalin közös sírkövét, valamint a nem itt, hanem a Kolozs vármegyei Gyekén, 1584-ben eltemetett Wesselényi Miklós ítélőmester epitáfiumát) a zsibói református templomba menekítették, s azok jelenleg is ott láthatók, néhány később előkerült kisebb töredék társaságában. Maga a kripta látványa – egy 2007-es beszámoló szerint – „több, mint lehangoló. Bokrokkal, cserjékkel benőtt üreg a valamikori mauzóleum helyén, körötte szegényes falmaradványok. Innen alig 10 méterre trágya lerakat, nyilván a kastélypark arborétumát javítják vele. Idő kérdése, mikor keveredik trágyával a temetkezési hely.”

A zsibói Wesselényi-kripta és annak egykori sírkövei, epitáfiumai – mint már említettem – szinte teljesen megsemmisültek. Ezen tény ellenére

azonban mégis sikerült kiderítenem, hogy pontosan kiket is temettek el a báró Wesselényi család egykori sírboltjában.

A lentebb olvasható névsort leginkább két forrás alapján sikerült összeállítanom. Ezek egyike, a kripta összes egykori sírfeliratát tartalmazó kézirat volt, amely a román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságának őrzésében található, és mely dokumentumra Zsigmond Attila református lelkész úr hívta fel a figyelmemet. Ugyancsak ő volt az, aki 2014-ben publikálta is ezt a forrásanyagot. A *Sír-iratok a Zsibói Családi Sírbolton* című kéziratról még annyit kell elmondanom,

1945 után a Wesselényi-sírbolt állapota egyre romlott. Az arisztokrácia és a magyarság ellen irányuló közhangulat hatására a kriptát kirabolták, szétverték, alkotóelemeit pedig széthordták.

hogy az valamikor 1785 és 1790 között készülhetett, mivel az utolsó, benne szereplő sírfelirat az 1785. évre datálódik, a következő, itt eltemetett személy pedig 1790-ben hunyt el. A másik felbecsülhetetlen értékű forrás a Zsibói Református Egyházközség matrikulái, melyek a román Nemzeti Levéltár Szilágy Megyei Igazgatóságának őrzésében találhatóak. A névsor elkészítésében segítségemre volt még a bécsi Szent István Érseki- és Székesegyházi Levéltárában található Székesegyházi Római Katolikus Plébánia, a román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságának őrzésében lévő Kolozsvári Református Egyházközség, valamint a Budapest-Kálvin Téri Református Egyházközség és a Zsibói Református Egyházközség anyakönyveinek néhány bejegyzése. Végezetül pedig – a témát érintő szakirodalom mellett – több korabeli napló, nyomtatott gyászbeszéd és gyászjelentés is.



Báró Wesselényi Béla Pál temetése 1904-ben

A zsidói Wesselényi-kriptában eltemetett személyek névsora

1. Idősebb báró Wesselényi István

Báró Wesselényi Pál és Béldi Zsuzsanna gyermeke. Főispán, az erdélyi rendek elnök, cs. kir. belső titkos tanácsos. Született a Torda vármegyei Gerenden, 1674. augusztus 21-én. Meghalt Kolozsváron, 1734. április 27-én.

2. Gróf Bánffy Katalin

Gróf Bánffy György és gróf Bethlen Klára gyermeke, idősebb báró Wesselényi István felesége. Született a Kolozs vármegyei Válaszúton, 1684-ben. Meghalt a Doboka vármegyei Kékesen, 1734. augusztus 12-én.

3. Báró Wesselényi Pál

Báró Wesselényi István és báró Dániel Polixéna gyermeke. Született 1740 körül. Meghalt Kolozsváron, 1747. augusztus 16-án.

4. Báró Wesselényi István

Ifjabb báró Wesselényi István és báró Dániel Polixéna gyermeke. Született 1744-ben. Meghalt 1748. augusztus 20-án.

5. Báró Wesselényi Sámuel

Ifjabb báró Wesselényi István és báró Dániel Polixéna gyermeke. Született 1749-ben. Meghalt Kolozsváron, 1750. július 13-án.

6. Báró Wesselényi Katalin

Ifjabb báró Wesselényi István és báró Dániel Polixéna gyermeke. Született 1752. január 1-én. Meghalt Zsibón, 1752. május 21-én.

6. Báró Wesselényi Katalin

Ifjabb báró Wesselényi István és báró Dániel Polixéna gyermeke. Született Zsibón, 1753. április 4-én. Meghalt Zsibón, 1753. április 5-én.

7. Báró Wesselényi Ferenc

Ifjabb báró Wesselényi István és vargyasi báró Dániel Polixéna gyermeke. Született 1757. február 27-én. Meghalt 1757. március 1-én.

8. Ifjabb báró Wesselényi István

Idősebb báró Wesselényi István és gróf Bánffy Katalin gyermeke. Cs. kir. kapitány, főispán. Született Nagyszébenben, 1708 júliusában. Meghalt Zsibón, 1758. február 10-én.

9. Báró Wesselényi Katalin

Ifjabb báró Wesselényi István és báró Dániel Polixéna gyermeke. Született 1755. augusztus 21-én. Meghalt 1758. április 4-én.

10. Báró Bánffy Polixéna

Báró Bánffy György és báró Wesselényi Zsuzsanna gyermeke, ifjabb báró Wesselényi István és báró Dániel Polixéna unokája. Meghalt gyermekként, 1765-ben.

11. Báró Bánffy Sámuel

Valószínűleg báró Bánffy György és báró Wesselényi Zsuzsanna gyermeke, báró Wesselényi István és báró Dániel Polixéna unokája. Meghalt gyermekként, ismeretlen időpontban.

12. Báró Dániel Polixéna

Báró Dániel István és gróf Pekry Polixéna gyermeke, ifjabb báró Wesselényi István felesége. Született a Felső-Fehér vármegyei Szászvevcsődön, 1720. január 14-én. Meghalt Zsibón, 1775. április 28-án.

13. Báró Wesselényi Ádám

Idősebb báró Wesselényi Miklós és Cserey Heléna gyermeke. Született 1781. május 21-én. Meghalt 1782. május 7-én.

14. Báró Wesselényi István

Idősebb báró Wesselényi Miklós és Cserey Heléna gyermeke. Született 1778. március 14-én. Meghalt 1782. május 24-én.

15. Báró Wesselényi Ferenc

Idősebb báró Wesselényi Miklós és Cserey Heléna gyermeke. Született 1779. április 26-án. Meghalt 1782. december 22-én.

16. Báró Wesselényi Polixéna

Idősebb báró Wesselényi Miklós és Cserey Heléna gyermeke. Született 1780. április 8-án. Meghalt 1785. március 7-én.

17. Báró Wesselényi Pál

Idősebb báró Wesselényi Miklós és Cserey Heléna gyermeke. Született Kolozsváron, 1785. március 16-án. Meghalt Kolozsváron, 1785. május 4-én.

18. Báró Wesselényi Zsuzsanna

Idősebb báró Wesselényi Miklós és Cserey Heléna gyermeke. Született Kolozsváron, 1783. március 2-án. Meghalt 1785. május 20-án.

19. Báró Wesselényi Sámuel

Idősebb báró Wesselényi Miklós és Cserey Heléna gyermeke. Született Zsibón, 1790. szeptember 25-én. Meghalt Zsibón, 1790. szeptember 27-én.

20. Báró Wesselényi Mária

Idősebb báró Wesselényi Miklós és Cserey Heléna gyermeke. Született Zsibón, 1791. október 10-én. Meghalt Zsibón, 1791. október 20-án.

21. Báró Wesselényi Ferenc

Idősebb báró Wesselényi Miklós és Cserey Heléna gyermeke. Született Zsibón, 1793. október 4-én. Meghalt Zsibón, 1793. október 4-én.

22. Báró Wesselényi Lajos

Idősebb báró Wesselényi Miklós és Cserey Heléna gyermeke. Született Zsibón, 1799. augusztus 24-én. Meghalt Zsibón, 1799. augusztus 24-én.

23. Idősebb báró Wesselényi Miklós

Ifjabb báró Wesselényi István és báró Dániel Polixéna gyermeke. Cs. kir. kapitány, főispáni helytartó, a „zsidói bölény”. Született Zsibón, 1750. december 11-én. Meghalt Zsibón, 1809. október 25-én.

24. Ifjabb Pataki Mózes

Idősebb Pataki Mózes és Pataki Krisztina gyermeke. Református lelkész, az „árvízi hajós” nevelője. Született Kolozsváron, 1784. február 29-én. Meghalt Kolozsváron, 1815. január 25-én.

25. Cserey Heléna

Cserey Farkas és Boros Katalin gyermeke, idősebb báró Wesselényi Miklós felesége. Született a Kraszna vármegyei Krasznán, 1754-ben. Meghalt Zsibón, 1831. december 16-án.

26. Ifjabb báró Wesselényi Miklós

Idősebb báró Wesselényi Miklós és Cserey Heléna gyermeke. Politikus, alispán, az MTA tagja, az „árvízi hajós”. Született Zsibón, 1796. december 30-án. Meghalt Pesten, 1850. április 21-én.

27. Báró Wesselényi Heléna

Ifjabb báró Wesselényi Miklós és Lux Anna utószülött gyermeke. Született Pesten, 1850. május 16-án. Meghalt Pesten, 1850. május 26-án.

28. Báró Wesselényi Béla Ferenc

Báró Wesselényi Béla Pál és Aubin Franciska gyermeke. Született Kolozsváron, 1876. május 24-én. Meghalt Zsibón, 1879. május 8-án.

29. Báró Wesselényi Pál

Báró Wesselényi Béla Pál és Aubin Franciska gyermeke. Született Zsibón, 1880. április 23-án. Meghalt Zsibón, 1880. szeptember 22-én.

30. Báró Wesselényi Béla Pál

Ifjabb báró Wesselényi Miklós és Lux Anna gyermeke. Főrendiházi tag. Született Zsibón, 1847. május 11-én. Meghalt a Kolozs vármegyei Alsózsukon, 1904. október 20-án.



Nyitott szemmel XXXI.

Ausztronézőpontok

3. rész

Annyira hisznek
és bíznak az ősök
énekében, hogy vallásnak
ugyanúgy tekinthetjük,
mint egyfajta
törvénykönyvnek.

Tizenhét évesen távolították el a középiskolából, mert szót emelt iskolájának elrománosítása ellen. Huszonnyolc évesen emigrált az Egyesült Államokba, ahol úgy végezte a doktori iskoláját, hogy közben az itthon elsajátított nyelvekre oktatta az ottani diákokat. Kulturális újjáélesztési munkát Kelet-Ázsiában folytatott, ám ottani tapasztalataira mindinkább idehaza lenne szükség. Ádáz ellenfele az egyetemi lógásnak, és ezt a diákokon és az oktatókon egyaránt számon kéri. Összesen tizennyolc nyelven beszél, köztük japán, kínai vagy vietnámi nyelven. Dr. Benedek Dezső nyelvész, antropológus, a Georgiai Állami Egyetem professzora különleges vendége volt *Nyitott szemmel* című beszélgetősorozatunknak, hiszen az ausztronéz yami kultúra talán legavatottabb ismerőjének, szellemi hagyatékuk megörökítőjének olyan kultúrantropológiai kísérlet fűződik a nevéhez, amely a maga nemében egyedülálló a világon. Erről és még sok egyébről folytattuk az alábbi beszélgetést.

Laczkó Vass Róbert: Fekete mágia létezik a yamiknál?

Dr. Benedek Dezső: Ismerik a fekete mágiát, de úgy tartják, hogy az, aki műveli, előbb-utóbb áldozatává is válik, és ez mindig bekövetkezik. Annyira hisznek és bíznak az ősök énekében, hogy vallásnak ugyanúgy tekinthetjük, mint egyfajta törvénykönyvnek, és ameddig a szabályait betartják, biztonságban érzik magukat.

LVR: Ez a kohéziós erő a yamik társadalmában?

BD: Több, mint kohéziós erő: a fizikai realitásukat is alterálja, tehát másképpen fogják fel ők a fizikai létet, mint mi. Egy ilyen helyen, ahol az emberek ennyire hisznek és mindenki tisztában van a saját eredetével, nagyon könnyű dolga

van a sámánnak, hiszen a gyógyítás is eszerint működik. Egy idősebb, írástudatlan parasztasszony volt a sámán, az ő munkája érdekelt a legjobban, ezért sokat voltam vele együtt. Olyan dolgokat művelt, amit szavakba önteni nem lehet. Egyetemi tanárként nem is mesélhetek ilyeneket, mert amúgy sem lehetne tanítani vagy laboratóriumi körülmények között replikálni. Annyit szoktam mondani, hogy láttam eleget ahhoz, hogy ne hagyjam figyelmen kívül. Ott voltam, szemtanúja voltam, sokszor láttam, hogyan történik a gyógyítás és mi az eredménye, rendkívül érdekes élmény. Egy adott pillanatban én is megbetegedtem. Hozzá fordultam, hogy most már nem mint ismerőst, hanem mint pácienset kezeljen. Először megfogta az ujjamat, ahogy szokta, és megmondta, melyik démon hogyan került bele a testembe. Megmondta azt is, hogy a démon a véremben él és nagyon gyorsan szaporodik. A legjobban a szívemet szereti, és amikor azt teljesen átveszi, akkor meghalok. Mondom, jó, de akkor mi legyen? Hát, ő már elmondta, amit mondani lehetett. Akkor nem fog meggyógyítani? Hány éve vagy te itt? – kérdezte. Hányszor voltál itt, amikor gyógyítottam? Mondom: sokszor. És hogy gyógyítok én? Mondom: megfogod az illető kisujját és behunyod a szemedet. Utána megkeresed azt a passzust az ősök énekében, ami erre vonatkozik, és elkezditek együtt skandálni az éneket a beteg yamival. És láttam, hogy transzba hozod őt is, magadat is, és amikor onnan kikerültök, akkor a yami megvan gyógyulva. Igen, örvendek, hogy ilyen jól tudod, mert így van, mondja. Szívesen meggyógyítalak, de te magad mondtad, hogy skandálni kell az éneket. Mondd csak, Si-Mátönöng – ez volt az ottani nevem –, van neked éneked? Mert én nem ismerem az énekedet. Közelebb hajolt, mélyen a szemembe nézett, és újra megkérdezte: van neked



Csónak

éneked? Valójában azt kérdezte, hogy hiszek-e valamiben annyira, hogy soha meg nem kérdőjeleztem. Erre csak egy válasz volt: hogy nincs. Hát akkor ennyi.

LVR: Mégis itt vagy, és a gyógyulásod történetét meséled...

BD: Valahogy elkerültem Tajvanba, a Nemzeti Egyetem kórházába, de hat napig kómában fekvődtem. Miután magamhoz tértem, hívták az orvost, akivel egyébként a mai napig kapcsolatban vagyok, és közölte velem, hogy kiütéses, exanthematicus tífuszom van. Utoljára 1952-ben utaltak be ilyesmivel valakit, de még mielőtt megnézték volna, belehalt. Azóta nem fordult elő a betegség arrafele, gyógyíthatatlannak is minősítik mind a mai napig. Az amerikai követségtől küldtek valakit, hogy vegye fel az adataimat, tudni szeretnék, hová küldjenek, mit csináljanak velem, miután meghalok. Kérdeztem az orvost, mi ez a tífusz? Azt mondja: van egy kórokozó a szigeten, ahonnan jövök, a szigetet egyébként ők Halál-szigetnek nevezik. A fene sem akart odamenni, mert mindig baj származott belőle, ezért ragadtak bele a yamik a kőkorszakba. Él ugyanis a szigeten egy bolhaszerű rovar, amely lárvakorában vért kell hogy szívjon, különben elpusztul. Általában állati vért iszik, de az emberi vér is jó neki, és annyira kicsi, hogy képes a pórus mélyére bújni. Ott beleharap a hajszálerekbe, a nyálában pedig van egy Riketsia nevezetű kórokozó, amely a vérrel utazik egészen a szívig, és olyan

kardiovaszkuláris helyzetet hoz létre, hogy a magas láz vagy a szívszélhűdés el is viszi a beteget.

LVR: A yami sámánasszony diagnózisa tehát pontos volt.

BD: Ugyanezt mondta az orvos is, csak más szavakkal. A szigetlakók immunitásuk erre a kórokozóra, másképpen kihaltak volna, ezért arra kért, hogy ne menjek vissza többé, mert az a tény, hogy élve megúsztam, nem jelenti azt, hogy immunissá is váltam a kórokozóra. Ennek a kiderítésére orvosi konzíliumot hívtak össze Amerikából, Ausztráliából, és egy antibiotikumos kezelést dolgoztak ki. Végeredményben ennek köszönhetem, hogy most beszélgethetünk. Szerencsém volt, hogy repülővel szállítottak át a kórházba, mert ha vonattal kellett volna mennem, az orvosok szerint valahol Tajcsung magasságában már behaltam volna a fertőzésbe.

LVR: Természetesen az első adandó alkalommal visszamentél Iralára!

BD: Ebben az orvosom is teljesen bizonyos volt. Ismerem én a maguk fajtáját, mondta, hiába beszél az ember! A lárvá persze másodsorra is belém harapott, de utána már csak viszkedett egy kicsit. Immunis lettem, akárcsak a yamik.

LVR: Miért volt szükségük a yamiknak, egy ennyire magabiztos identitással rendelkező kis népcsoportnak a kulturális rehabilitációs munkára?

BD: Az ősök éneke, amiről az imént szó esett, végveszélybe került. A tajvaniak unszolására sokan elmentek a szigetről munkát keresni, de miután nem fizették őket rendesen, visszaszivárogtak. Ez lazítani kezdte a közösséget. Nagy problémát jelentett a nukleáris hulladék-lerakat is, ám a legnagyobb katasztrófa egy kolerajárvány volt, amely a szigetlakók egynegyedét, elsősorban az idős embereket elpusztította. Váratlanul kihalt egy generáció, amelyik birtokában volt az ősök énekének, tudta a szövegét elejétől a végéig. Amikor később visszamentem a szigetre, jött a barátom, Si-Mugár, és közölte velem, hogy baj van, nincs meg az ének. Menynyit rimáncodtam nekik, hogy tanulják meg! Előbb-több mindig megtanulták, de most, hogy nem voltak már az öregek, arra kért, vegyem elő azt a bizonyos szerkezetet a hangokkal. Kiszámoltam, hány embernek kell az ősök énekét hangfelvételtől megtanulnia, hogy elmehessen és továbbadhassa a többieknek. Háromezer yamiból 64-en vettek részt a rehabilitációs

munkában. Mindenki rendesen megtanulta az anyagot, és másfél év alatt sikerült visszatelepíteni az ősök énekét.

LVR: Mi a legnagyobb tanulsága ennek a történetnek?

BD: Legfőképpen az, hogy ha egy kultúra eléri a kritikus masszának az alját, az megszűnik, és többé nem lehet visszahozni. Ez az egyetlen eset, amiről én tudok, hogy sikerült egy kultúrát újjáéleszteni. Valójában a yami kultúra sem azért szűnt meg, mert életképtelenné vált, hanem azért, mert elhaltak azok, akik a birtokában voltak. A tizenöt évvel ezelőtti felvételekből azonban, amelyeket én készítettem, visszatelepítettük és nagyon szépen megragadt!

... a yami kultúra azért szűnt meg, mert elhaltak azok, akik a birtokában voltak. A tizenöt évvel ezelőtti felvételekből visszatelepítettük, és nagyon szépen megragadt!

LVR: Vajon ez a recept működőképes lenne nagyobb közösség esetében is? Ha például összevetjük egy ausztrónéziai törzs parányi társadalmát az egyre szórványosodó erdélyi magyarsággal, milyennek látod az esélyeinket?

BD: Ha ebbe a témába belevágunk, mindenki készüljön fel arra, hogy nem fogjuk ma befejezni. Hadd mondjak el még valamit a yamikról, hogy könnyebben érthetővé váljon a kérdésedre adandó válaszom. Az antropológiai kutatómunka során annak is utána kell nézni, hogyan alakulnak a névadások, a leszármazási ágak, és még egy fontos dolognak, amit nem lehet kihagyni: ez a magántulajdon kérdése. A yamiknak egy szavuk volt a magántulajdonra: aprapratan, ami annyit jelent: az enyém. Felírtam a naplómba, hogy aprapratan, megmagyaráztam magamnak, de valami nem stimmel. Rákérdeztem a dologra, mégsem lettem okosabb. A fogalom átkerült egy másik füzetbe, ahol azokat a dolgokat gyűjtöttem, amelyeket kontextuson kívül is ellenőrizni, értelmezni kellett. Ez a fogalom minden hasonló füzetemen, könyvemen átvándorolt, és akkor rájöttem, hogy labort kell vele csinálni, vagyis teljesen mentális környezetben gondolkodni rajta.



A lófogó hal uszonyai

Valami kínaiak éppen dokkoltak a szigeten, és láttam, hogy a fedélzeten gyönyörű piros tégláik vannak egy rakáson. Csencseltem halért két ilyen téglát, hazavittem és letettem a tornácom két sarkára. Az első öreg, aki arra járt, rögtön megkérdezte, hogy mi az. Mondom: aprapratán ko, ez az én cuccom. Nem neveztem meg, hogy mi az, csak annyit mondtam, hogy az enyém. Azt mondja, az nem lehet. Miért, a magáé? Nem, nem, dehogy, hanem... – és itt elakadt, mert nem tudta kimondani, hogy „a tied” anélkül, hogy aprapratant használjon. Valahogy kikínlódtuk, hogy nem aprapratán, de mégis az enyém. Jött egy másik öreg, akivel ugyanez történt. Ekkor döbbsentem rá, és ezt tartom a legnagyobb felfedezésemnek egész ottlétem alatt, hogy az „aprapratán” valóban az enyém, az én tulajdonom, az én holmim, de csak olyasmire lehet mondani, amiből mindenkinek van legalább egy. Megkérdeztem tőlük, hogy ha nekem van egy olyan dolgom, ami csak nekem van, azzal mi a helyzet? Azt válaszolták, hogy azt én találtam ki, én csináltam. Amennyiben az új dolog hasznos, az nagyon jó, mert akkor a tulajdonos mindenkinek odaadja, és azt mondja: aprapratán. De mi van akkor, ha nem adom oda? Most akkor hasznos vagy nem hasznos? – kérdezték. Hasznos – válaszoltam. Akkor odaadja a többieknek is. Mondom: hasznos, de nem adom oda. Nagyon néztek, nem értették az egészet. Gyorsan befogtam a számat, mert nekem

ilyet nem szabadott mondanom, én csak megfigyelő voltam ott, nem taníthattam őket soha semmire, a tégláimmal viszont olyan veszélyes irányba indultam el, hogy azonnal le is kellett állnom. Ha nem adom oda, hanem kihasználom őket, a következő lépések jönnek egymás után sorban, a vége pedig a Federal Reserve lesz New-Yorkban, vagy akármilyen bank. A yamik azonban ott megállnak, és nem viszik tovább a dolgot. Megtehetnék, de nem teszik. Ezzel vissza is kanyarodnék Erdélybe. Észrevettem ugyanis, hogy az erdélyi magyar kultúra ugyanolyan problémákkal küzd, mint ezek a kis távoli kultúrák. Olyan választóvonalhoz közeledik, amelyen ha túlmegy, akkor már nem lehet újjáéleszteni. Ez az a kritikus massa, amiről beszéltem, vagyis a kultúra gazdasági felhajtóerejéről. Mit is jelent ez? Azt jelenti, hogy abban a kultúrában, azzal a kultúrával meg lehet élni. Pont. Ennyi az egész.

LVR: Gyanítom, hogy végső soron mindennek van tárgyiasítható vetülete, de nekem ez nagyon elméleti síkon hangzik. Hogyan tudunk megélni...?

BD: Úgy tudunk megélni, ha tudunk mindent, ami szükséges ahhoz, hogy meg tudjunk élni. Például elmegyünk az egyetemre, tanulunk egy csomó dolgot, és abból meg tudunk élni, mert van tudásunk, igaz? Nos, az unokahúgomnak, aki elvégezte az itteni jogot, el kellett mennie Szegedre még három évet tanulni ahhoz, hogy tudjon is valamit,

azaz meg tudjon élni. Ezt kezdtem én megfigyelni. Hazajöttem és megcsináltam a házi feladatomat: végigjártam a magyar karokat az egyetemen, és rájöttem, hogy a tanárok nem tartják meg az óráikat, amit pedig megtartanak, azt sem tartják meg rendesen. Tisztelet a kivételnek, de alig több mint tíz évvel ezelőtt, amikor ez történt, még elavult könyvekből, régi anyagokból tanítottak. Egyetemeken, tanszékeken házaltam, a Romániai Magyar Pedagógusszövetség éves gyűlésén is tartottam hegyi beszédet, meg is bánták rendesen, hogy odahívtak. Szinte mindenhol kiutáltak, még rokonaim is vannak, akikkel összevesztem emiatt. Volt, ahol nem is értették, miről beszélek, azt hitték, ha ők nem tartják meg az óráikat, akkor itt nem lesznek többé magyarok. Nem erről van szó! Magyarok mindig lesznek Erdélyben, Magyarország itt van mellettünk, ez magyar érdekszféra is, de a mi sajátos erdélyi magyar kultúránk lassan kifúj. Próbáltam azt is elmagyarázni, hogy a multikat nem érdekli, ki a cigány, a zsidó, a román, a magyar, a tudás lesz az, ami számít. Ha tudsz, felvesznek dolgozni, ha nem tudsz, köszönik szépen a megjelenést.

Próbáltam azt is elmagyarázni, hogy a multikat nem érdekli, ki a cigány, a zsidó, a román, a magyar, a tudás lesz az, ami számít.

LVR: Csalódást érzek abban, amit mondasz, miközben Irala szigetén sikeresen véghezvittél egy kulturális rehabilitációs projektet...

BD: Pedig a nagy lazaságnak csak végét kell majd vetni, mert előbb-utóbb a szülők fogják azt mondani a gyerekeknek, hogy menjen román szakra, mert ott legalább tanulni lehet valamit, magyarul majd megtanulunk a Duna tévéből. Meg is kell élni valamiből, ha pedig a magyar szakon nem lehet annyit tanulni, hogy meg is éljen belőle az ember, akkor majd elmegy máshová. Persze kiröhögtek. Egy bizonyos tanszak diáksága azonban két évre rá egyik napról a másikra átiratkozott magyar tannyelvről románra, hasonló indokokkal. Hirtelen fölkapták a fejüket az érdekeltek. Újfent beszélni kezdtem a dologról, de akkor már azzal hártítottak, hogy könnyű nekem az amerikai

fizetéssel tanítani, próbálnám csak meg ezzel a rongyos román tanári fizetéssel! Sajnos ez totális félremagyarázása a helyzetnek, mert való igaz, hogy a tanári fizetések rongyosak, de aki nem akarja rongyos tanári fizetésért csinálni, az ne csinálja! Menjen, csináljon valami mást, ahol jobban fizetnek, és hagyja azokra a tanítást, akik azért a rongyos fizetésért is hajlandók lelkiismeretes munkát végezni, különben a kultúránk látja majd a kárát! Sokakkal a mai napig nem tudtam zöld ágra vergődni. Lassan elindult egy folyamat, de még mindig nem jutottunk oda, hogy ezt következetesen csinálják. Egy-két tanszéken meglátszik a változás, más-hol azonban még mindig semmi.

LVR: Tanári munkamódszeredet tudatosan úgy alakítottad ki, hogy arra neveld a hallgatókat: naprakészek legyenek mindabból, amit az egyetemen tanulnak, mert ez a tanulás lényege. Miből áll ez a módszer? Azt hiszem, nagyon sok köze van a kulturális rehabilitációhoz.

BD: Így igaz. A magam részéről minden iskolában olyan rendszert vezetnék be, amelyben egy tanítási nap azzal indul, hogy az előző napi tananyagból tesztet íratunk a diákokkal.

LVR: Osztálytanító koromban hasonló módszerrel kísérleteztem, hetente volt minden tantárgyból mindenféle tesztlap, engem azonban néhány szülő följelentett ezért a tanfelügyelőség, mondván: lehetetlen helyzetbe kényszeríttem a gyerekeket. Olyasmikkel érveltek, hogy minden nap házi feladatot kell írni, mindig mindenből tanulni kell, és ez megterhelő diák és szülő számára egyaránt, ami nekem abszurdnak tűnt, hiszen akkor miért járnak a gyerekek iskolába?

BD: Valahogy el kell tudni magyarázni a szülőknél is, hogy mindez a gyerekek érdekét szolgálja. Problémák már

... az egyetemen annyira elharapózott a nemtörődömség, hogy kénytelen voltam elmagyarázni a rektorátuson: minden tanárt be kellene perelni minden egyes meg nem tartott óráért.



Kanu nyitva

óvodás szinten vannak, de az egyetemen annyira elharapózott a nemtörődömség, hogy kénytelen voltam elmagyarázni a rektorátuson: a diákok, a szülők vagy az állam, mindegy, hogy kicsoda, fejpénz, ösztöndíj vagy tandíj formájában fizetett az elhanyagolt órákért, ezért ami történik, az közönséges lopás, és minden tanárt be kellene perelni minden egyes meg nem tartott óráért. Csak néztek, hogy ez a figura honnan jön és miről beszél? Az igazság azonban az, hogy ameddig a diákok nem állnak fel, és nem kérik számon a lyukas órákat, addig nem lesz semmi. Sajnos ez nevelés kérdése is: a diákok ma örülnek, ha elmarad egy óra, mehetnek és ihatnak egy kávét valahol, telefonozhatnak, mindenfélét csinálhatnak tanulás helyett. Ahogy azonban haladunk előre, egyre nehezebb lesz majd ezeket a hiányokat pótolni, hiányos marad a tudásuk, végül pedig nem lehet semmit sem építeni az egészre. Kivételek is vannak, szeretném ezt hangsúlyozni, de nem ez a jellemző.

LVR: Ez a módszer mennyire pénzkérdés?

BD: Elsősorban lelkiismereti kérdés, hiszen addig, ameddig vannak olyan tanárok, akik hajtják a Daciájukat egyik egyetemről a másikra, mint az örültek, itt is bedolgoznak, ott is bedolgoznak, addig csak azzal tudnak eldicsekedni, hogy három egyetemen hogyan tudják elhanyagolni az óráikat, a jelenleg pénzügyi vonzatairól már nem is

érdemes beszélni. Pedig a teszteléses módszerem nem is annyira bonyolult, mindösszesen 5–10 percet vesz igénybe, két-háromsoros valamiről van szó, amit azonnal ki lehet javítani és vissza is lehet igazolni. De ha tanárként végzed ezt a munkát, akkor egy idő után valóban elmarad az óra. Mit lehet csinálni? Azt, amit én csináltam Amerikában: elkezdtem szépen a közösséget átfésülni. Kiderült, hogy vannak nyugalmazott professzorok, tanárok, akik amúgy is unják magukat otthon, ezért szívesen eljönnek, beülnek a hátsó padba és öt perc alatt kijavítják a tesztlapokat, jegyet adnak, óra végén pedig megkapom a listát a neveikkel és a napi jegyekkel. Amit én eközben a diákoknak tanítok, abból másnap ugyanúgy levizsgáznak. A Georgiai Állami Egyetem japán szakán tanuló diákjaim ezzel a módszerrel magasan ráverték a nagy északi egyetemekre, a Harvardra meg a Yale-re.

LVR: Csakhogy ez a módszer komoly szervezési munkát igényel. Ki foglalkozik ilyesmivel?

BD: Mindenki saját maga. Hozzá tartozik a munkához ugyanúgy, mint a falusi tanítónak házalni, hogy bejönne-e valaki az iskolába segíteni ezzel-azzal? Engem az nem érdekel, hogyan és miért nem lehet valamit megcsinálni. Arra viszont kíváncsi vagyok, hogy mit hogyan lehet. Amikor a Babeş-Bolyai Egyetemen ezeket a dolgokat feszegettem, óriási cirkusz volt a rektorátuson.

Andrei Margát jól ismertem, mert amikor Amerikába jött, hogy mindenféle csereakciókat hozzon tető alá az egyetemeink között, az én házámban lakott egy hétig. Mire Kolozsvárra jöttem, miniszter lett belőle, és minden ígérete mehetett a kukába. Közölték velem, hogy a román tagozattal egyáltalán ne foglalkozzak, a magyarokkal megtehetem, ha akarom. Kása Zoltánnal mentünk hozzá, és beadtuk a terveinket, hogy mit hogyan kellene megváltoztatni, mit tartunk az egyetemi oktatás rákfenéjének. Na de mégis mit képzelünk, hogy lesz valakiből karizmatikus rektor, ha odateszi a tanárokat tanítani? Fogta az anyagot és bedobta a szemétkébe úgy, ahogy volt, mi pedig néztünk ki a fejünkéből a döbbenettől. Végül csak a pszichológia karon működhettem eddig, ahol azonban megértésre találtam.

...hány olyan helység van, ahol magyarok is élnek, de nincs magyar oktatás, máshol pedig elmennek román iskolákba, mert nem tanítjuk őket rendszeresen.

LVR: Mi a legszembetűnőbb különbség a mi kultúránk és a yamik kultúrája között?

BD: Az eddig elmondottakból az következik, hogy a magántulajdonhoz való viszonyulás. Nézzük csak az oktatási rendszert: nálunk az a probléma, hogy rongyos tanári fizetésért elvégezzük-e a munkát becsületesen vagy sem. Az oktatási rendszerünk rákfenéje tehát a pénz. A kommunizmusban sem volt pénz, mindenki kapott valamennyi fizetést, a munkát viszont el kellett végezni. Most azonban lehetőség van arra, hogy magánegyetemen is tanítsanak a tanárok, erre az lett a reakció, hogy minél több helyen hajtjuk a pénzt, ezért nem végezzük lelkiismeretesen a feladatainkat, az eredménye pedig már látszik. Amikor a kilencvenes években arról beszéltem, hogy Románia hamarosan be fog lépni az EU-ba és 4-500 eurós fizetések lesznek, sokan kinevettek. Ám azzal, hogy több lett a pénz, nagyobb lett a probléma is, a telhetetlenséget és a lelkiismeretlenséget ugyanis pénzzel nem lehet megoldani.

LVR: Hol tartunk mi, erdélyi magyarok a kultúravesztésben?

BD: Érdemes számba venni, hány olyan helység van, ahol magyarok is élnek, de nincs magyar oktatás, mert nincs elég gyerek, aki magyarul tanuljon, máshol pedig elmennek román iskolákba, mert nem tanítjuk őket rendszeresen. Abban az esetben, ha olyan oktatási rendszert hoznánk létre, amely nemcsak életképes, de előnyökkel is jár, akkor a románok is átjönnének és elkezdenének magyarul tanulni, egyszerűen azért, mert megérné. Ismerek Szászrégen környékén olyan esetet, ahol román szülők hasonló okokból íratják magyar óvodába a gyerekeiket.

LVR: Hasonló lehet a motiváció a szász-földi német líceumokban, ahol a diákság egyértelműen román gyerekekből verbuválódik...

BD: Igen, ez elég jó példa. Azt kellene megértenünk, hogy nekünk nem a románokkal van problémánk, hiszen a mi kultúránkat nem a románok fogják tönkretenni, őket ugyanis ez már nem érdekli. Ilyesmi akkor létezett, amikor az volt az alapállás, hogy dögöljön meg a szomszéd kecskéje is! (*Să moară și capra vecinului!* – román szólásmondás.) Azaz ha nekem nincs semmim, akkor a magyarnak se legyen. Ennek már vége, mert ők rájöttek, hogy nekik is kell valami, és azzal foglalkoznak. Van még pár csahos nyelvű politikus, de ők már nem számítanak, előbb-utóbb úgyis kikopnak a közéletből. A mi problémánkat viszont néhány kérdésre le tudom szűkíteni: Fel kell-e készülnie a tanárnak az órákra, igen vagy sem? Vajon meg kell-e tartania az óráit? Ki mondja azt, hogy nem? Ha pedig minden válaszunk igenlő, akkor miért nem csináljuk?



Soó Zöld Margit illusztrációja a Jónás könyvében

Benkő Levente

Erdély, 1916. Magyar és román naplótöredékek

Az

...mindketten megmutatják a háború igazi arcát és hovatarozástól, illetve a hadakozás majdani végkimenetelétől függetlenül mindenkire egyformán pusztító hatását.

első világháború 1916. évi erdővidéki és udvarhelyszéki, valamint fogarasi eseményeibe nyújtanak betekintést Balázs Béla baróti ezermester, illetve Iacob Popa fogarasi görög katolikus érseki helynök feljegyzéseinek alább olvasható részletei. Iacob Popa 1872. december 11-én született Tövisen (Alsó-Fehér, ma Fehér megye). Balázsfalván végezte teológiai tanulmányait, majd Budapesten jogból is diplomázott. 1904. augusztus 27. és 1910. november 9. között konzisztórium főjegyzőként, majd 1912. december 17-ig érseki titkárként, illetve az érseki hivatal igazgatójaként dolgozott. Ekkor fogarasi érseki helynökké nevezték ki, e tisztséget 1920. március 23-ig töltötte be. 1920. november 28-ig volt a balázsfalvi konzisztórium tanácsadója, valamint a fiúbentlakás rektora. 1923. március 29-ig iskolai kanonok, majd 1924. március 17-ig kántor is volt. 1933. március 4-én általános érseki helynökké nevezték ki, a tisztséget 1934. december 10-én bekövetkezett haláláig töltötte be.

Balázs Béla székely kisbirtokos gazdálkodó, baróti postatiszt, ezermester 1884. szeptember 15-én született Baróton. 1904-ben Kolozsváron szerezte meg a postatiszti szakképesítést. A március 10. és 12. között megtartott vizsgákon „a távírda és távbeszélő szolgálat ismereteiből” jeles, majd ugyanabban az esztendőben, október 20-án „a postakezelési szolgálat ismereteiből” jó minősítést ért el, így „a posta, távírda és távbeszélő szolgálatra képesítettnek” nyilvánították. Eleinte szakmájában dolgozott, majd fényképészként munkálkodott tovább, üveglap-negatív gyűjteményének-hagyatékának sajnós, nyoma veszett. Balázs Béla roppant fogékony volt, és nagy érdeklődést tanúsított a műszaki dolgok iránt, ő rakta össze az 1920-as években Barót első rádiókészülékét, korabeli megfogalmazás szerint a hétlámpás „mindenvevőt”.

Az Állami Levéltárak Kolozsvári Szolgálata iratanyagában (Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj) 282. számú fond (fond personal Iacob Popa), 536. számú leltár, 925/1916. számú csomó jelzés alatt őrzött feljegyzéseiben Iacob Popa a Fogarasban és közvetlen környékén augusztus 2. és október 6. között lezajlott eseményeket rögzítette. Magántulajdonban levő naplójában Balázs Béla a román csapatok erdélyi hadjáratának 1916. augusztus 28. és október 26. közötti erdővidéki, Homoród-menti és székelyudvarhelyi egyes eseményeit, illetve a székelyudvarhelyi katonai kiképzés, a seregbe való bevonulás számára fontos részleteit jegyezte fel. Balázs Béla magyar, Iacob Popa román szemszögből látja az eseményeket, feljegyzéseik félreérthetetlen közös vonala viszont az, hogy mindketten megmutatják a háború igazi arcát és nemzetiségi, vallási hovatarozástól, illetve a hadakozás majdani végkimenetelétől függetlenül mindenkire egyformán káros, sőt pusztító hatását.



Borgótiha. Elektrotrén, benzin-elektromos szerelvények állomása az I. világháborúban (Kép: Fortepan)



Fogaras vára (Kép: Fortepan / Gyöngyi adományozó)

Iacob Popa román nyelvű feljegyzéseit magam fordítottam magyarra. A kihagyott részeket [...] -lel jelöltem, a szükséges kiegészítéseket []-be tettem.

Iacob Popa feljegyzései (részletek)

„[...] 1916. VIII. 2., szerda. Szent Illés napja. Megemlékezés a háború második évének évfordulóján: [...] Hozzuk helyre az életünket, imádkozzunk az elesettekért, a sebesültekért és a lövészárkokban harcolókért. Kérjük Szent Illés közbenjárását a harcok csillapodásáért és a háború befejezéséért. [...]”

[1]1916. VIII. 27., vasárnap. [...] éjszaka kitört a háború Romániával. Reggel az egész Fogaras olyan volt, mint egy megbolydult hangyaboly. Sokan csomagolnak és útra készülnek. A csendőrség minden lovas kocsit lefoglalt. A fogarasi szakaszon nem közlekednek a civil vonatok. Posta nincs, újságok nem jönnek. VIII. 18-án este 9 órakor a köztisztviselők parancsot kaptak a felsőbb szervektől, hogy készüljenek, és még az éjszaka folyamán menjenek át Segesvárra, ennek megfelelően el is mentek. Ugyanazon az éjszakán nagyon sok magyar és zsidó szekerekre pakolt, és elmentek Galacra, valamint Segesvárra. Este háromnegyed 11 óra körül az alispán levélben értesített, hogy az állami tulajdonú javakat csomagoljuk össze, és küldjük Segesvárra. Azonnal átmentem dr. Andreiu Micu vármegyei

jegyző úrhoz, az egyház vezetőtanácsi tagjához, aki sietősen éppen útra készült. Abban maradtunk, hogy nincs féltennivalónk, hiszen nem rendelkezünk állami tulajdonú javakkal. Felajánlottam neki, hogy hagyja nálam lakása kulcsait, hadd ne maradjon a ház Isten számában.

[1916.] VIII. 29. Micu úr csak ma délelőtt utazott el, mivel az éjszaka nem talált szekeret. Ma a város nagyon kihalt és nagyon csendes. Akármelyik utcán jársz, egyedül vagy. Látszik, hogy a hivatalosságokkal együtt az idegenek – a nem románok – is mind elmentek az elmúlt éjszaka. Reggel három rendben is erre járt lóháton egy-egy gyalogos katonára [román felderítők – B. L.]. Rongyosak és mocskosak voltak, az egyik mezítláb jött. Szóba sem álltak velem, kérdésesemre, hogy honnan jönnek, egyikük hűvösen válaszolt: „Messziről”.

A városban egyetlen csendőr, rendőr, vagy hivatalos személy sincs, egyedül Ancsán anyakönyvvezető-helyettes maradt itthon.

A katonai műveletek állásáról semmit sem tudunk. Rebesgetik, hogy a románok ma Ótohányban jártak. Nincs lap, nem kapunk híreket, kínos ez a helyzet...

Minden bolt bezárt, a piac teljesen kihalt. A háborúba vonult férfiak asszonyai semmiféle segítségük nem kapnak az államtól, éhen fognak halni...

VIII. 30. Délelőtt a városházán gyűlés volt, amelyen megválasztották az ideiglenes városvezetést dr. Nicolae Șerban

vojlai képviselő elnöklete alatt. Tagjai a civil gárda (polgári őrség), amelynek feladata a közbiztonság és a rend felügyelete, valamint a lakosság élelmezése. Tíz óra körül rövid időre a városba érkezett Nagysárosról a főispán, hogy néhány tennivalót elintézzon. Vele együtt szekéren visszatértek a korábban eltávozott [magyar] csendőrök. A környező falvakból toborzott parasztok segítségével összecsomagolták az előző nap itt hagyott holmikat, és tíz óra felé 17 szekéren elmentek Nagysáros felé. Amint mondják, a városban maradt 13 [csendőr]. Semmi hiteleset nem tudunk a háborúról és a világról. [...]

[1]1916. VIII. 31. Reggel fél hétkor Hobincu asszony keresett fel, és elsírta, hogy mi lesz öreg és vak édesanyjával. [...] Azzal nyugtattam meg, hogy Fogaras térségében remélhetőleg nem lesz semmilyen ütközet, ez esetben tehát nincs okunk aggódni. De ha mégis bekövetkezne az ütközet, azt előre fogjuk tudni, tehát a pincékbe menekíthetjük a javakat, az emberek pedig elegendő élelemmel felpakolva a hegyekbe fognak menekülni, amíg a harc elcsitul. [...] Ma intézkedtek arról, hogy a szegények fejenként két-két véka búzát és szalonnát kapjanak a fogarasi kincstári boltokból. Segesvárról ma megérkezett a fogarasi közkórház gondnokának unokahúga, aki arról beszélt, hogy a románok minden vonalon előnyomulnak, s hogy a hatóságok már eldöntötték Erdély kiürítését; így a 17 és 55 év közötti férfiakat és a szarvasmarha-állományt a Maros jobb partjára kell átírányítani. Ezt Fogarason is kihirdették, de többnyire csak formaságból, ugyanis már senki sem hiszi, hogy mindegyre maradt volna idő. Mindenesetre sokan készülődnek, csomagolnak és elmennek. [...]

[1]1916. IX. 3. [...] Fogaras nagyon kihalt. Az utcák üresek és némák. A hosszú és széles folyosókra hasonlító kihalt utcákon sétálva hatalmába keríti a félelem. A falvakról sem jár be senki piacolni. Néhány bolt nyitva tart. A Segesvárra menekültek közül ma hazatért két száz (Krempels és Roth). Tulajdonképpen nem is jutottak el Segesvárig, mert út közben nem bírták a sok nehézséget, inkább hazatértek. Rémisztó dolgokat mesélnek a menekültek szenvedéseiről, a beteg és út közben elhunyt, a kukoricásokban szanaszét heverő százszokról. A Fogarasban maradt férfiak hatos csoportokban egymást váltva este nyolctól reggel négyig járőröznek.

[1]1916. IX. 4. Hétfő. Ma pénzért árultak élelmiszert a kincstári, valamint a hadsereg számára rekvirált készletből.

Az eladást holnap folytatják. A Galacon [Fogaras melletti település, mára ösz-szenőtt a várossal – B. L.] állomásozó csendőrök mindenféle áruért jöttek. Kinyitották számukra a Thierfeld boltját, ahonnan mindenfélével megrakodtak. Taglicht Samu fogarasi ügyvéd is köztük volt, mint csendőr. Dr. Şerban arra járt, és azt kérte, hogy a rekvirált áruról készítsenek jegyzéket. Ebből nézeteltérés keletkezett, mivel dr. Taglicht hallani sem akart a jegyzékről, sőt, dr. Şerban fejéhez vágta, hogy: „Maga csak hallgasson, mert a brigádnál amúgy is rosszul áll a szénája, és le lesz tartóztatva”. Délután négy órakor gyűlésünk volt a városházán. Dr. Şerban tájékoztatta a szenátust [a város tanácsát – B. L.] a Taglich-al előállt vitáról, valamint arról, amit Taglich a fejéhez vágott. Kijelentette, hogy amennyiben nem kap elégtételt a sérelemért, elhagyja Fogarast, és felmegy Budapestre. A szenátus tagjai egyöntetűen helyeselték az elnök úr kezdeményezését, sőt, a teljes ideiglenes testület nevében elégtételt kértek. Mielőtt még a szenátus ülése megkezdődött volna, három fegyveres csendőr azzal a paranccsal lépett be a városházára, hogy Şerban urat azonnal a galaci kapitány elé kell kísélni. Şerban úrnak eleget kellett tennie az elébe tett írásos nyílt parancsnak, mi pedig megrökönyödve vártuk, hogy mi lesz. Körülbelül egy óra múlva Şerban úr két csendőr kíséretében visszajött, és közölte velünk, hogy a százados úr túszként tartja fogva, nehogy Fogarasban kémkedés vagy forrongás üsse fel a fejét. Miután közölte a jelenlevőkkel a gyűlés tárgysorozatát, valamint a legsürgősebb teendőket, a két csendőr kíséretében Şerban úr visszament Galacra. Ezt követően megtartottuk a gyűlést, amelyen egyebek mellett elhatároztuk, hogy holnap délelőtt tíz órakor a szenátus tagjai menjenek át Galacra, és a százados előtt testületileg vállaljanak kezességet, hogy Fogarasban nem lesz semmiféle kémkedés, sem forradalom, s hogy éppen a rend és a közbiztonság érdekében engedje vissza közénk Şerban urat. [...]

[1]916. IX. 5. Kedd. [...] A tegnapi határozat értelmében tíz órakor a szenátus közel tíz tagja a városházáról a Galacon tartózkodó csendőrszázadoshoz vonult dr. Şerban ügyében. A hídnál azonban egy csendőr szakaszvezető közölte, hogy nem mehetünk át. Ilyen körülmények között az ideiglenes szenátus alelnöke és jegyzője által aláírt levelet küldtünk át. [...] A dr. Şerban úr ügyében küldött levelünket egy Rozsondai nevű fogarasi úriember vitte át Galacra Szikorszki csendőr századoshoz. Azt a választ

kaptuk, hogy holnap a százados négytagú küldöttséget fogad, amelynek tagjai Kovács János, az ideiglenes szenátus alelnöke, Balla Károly református lelképásztor, P. Gábor ferencrendi szerzetes, fogarasi helynök, valamint e sorok írója, Iacob Popa görög katolikus érseki helynök. Rozsondai nem a századossal, hanem dr. Taglich Samuval beszélt, aki egyféle segédtszjtje a századosnak. Tőle hallottam, hogy a százados úgy tudja: dr. Şerban meg akarja kaparintani a hatalmat, hogy amikor majd a román sereg bevonul, őt nevezzék ki az Olt-vidék [Értelemszerűen Fogaras megye – B. L.] prefektusává...

[1]916. IX. 6. Szerda. Korán a városházára mentem, ahonnan a küldöttségünk Galacra sietett. Csónakokkal mentünk át az Olton, tíz órakor már a községhez tartunk, ahol Szikorszki százados fogadott a munkatársai, vagyis négy csendőr társaságában. [...] a százados erélyesen közölte, hogy dr. Şerbant nem fogja kiadni, hanem éppen azért, mert utóbbi népszerű, közkedvelt és határozott ember, túszként fogja tartani, amennyiben pedig Fogarasban bármi zavargás vagy kémkedés történne, Şerbant agyonlövöti, helyette pedig más túszt fog ejteni (ezzel e sorok írójára utalt). [...] A küldöttségnek nem volt más választása, mint tudomásul

vennie mindezeket. [...] A fogarasi lelkészek közül eddig elmenekült Nicolae Borzea ortodox esperes, Schuster szász, valamint Árkosi unitárius lelkész. Ma sem kaptunk hírlapokat. [...]

1916. IX. 12. Kedd. [...] Mától kijárási tilalom lépett életbe a városban. A marhagulyát behajtották a legelőről. A város valamennyi bejáratánál katonai őrség áll. A Galacról érkezett huszároknak 800 patkót és több ezer patkószeget hoztak. Mi, az ideiglenes szenátus tagjai naponta kétszer megyünk fel a városházára. A mostani elnök, Kovács János [Valószínű, hogy a korábbi alelnök vette át a túsztul ejtett korábbi elnök, dr. Şerban tisztségét – B. L.], valamint a jegyző, dr. Liviu Pandrea állandóan a városházán vannak. [...]

[1]916. IX. 15. Péntek. Emlékezetes nap: ma vonult be Fogarasba a román hadsereg. [...] Alighogy megreggeliztem, értem jöttek, hogy a város képviselőjében jelentkezünk az ezredes úr előtt. Kovács elnök úrral, valamint az ideiglenes szenátus néhány tagjával eleget tettünk a felszólításnak. A városháza előtt hosszú sorokban vonultak a román ágyúk az Olt hídjá felé. Közöltem az ezredes úrral, hogy a hatóságok itt hagytak bennünket, így ideiglenes vezetést alakítottunk, és miután a város valamennyi lakójának a jóindulatáról



Fogarás várának belső udvara (Kép: Fortepan / Gyöngyi adományozó)



Harcálláspont (tishti fedezék) Csobányos közelében (Kép: Fortepan / Ebner adományozó)

biztosítottam, kértem őt, hogy pártatlanul és szelíden bánjon az emberekkel. Válaszában az ezredes azt mondta, hogy a román hadsereget egyetlen nemzetiséggel szemben sem a rosszindulat vezérli. Mint mondta, most nem foglalkozhat a város dolgaival, maradjunk tehát a város élén, és újabb rendelkezésekig lássuk el feladatainkat. [...]

1916. IX. 16. Szombat. [...] Grigorie Simionescu hadosztályparancsnok Fogarasban a főispáni székházban rendezte be főhadiszállását. A Kálbor feletti hegyeken egész nap dúl a harc. A heves ágyúzás miatt mindnyájan idegesek vagyunk. [...] Ma a hadosztály katonái összefogdosták az idegeneket, akiket Fogarasban internáltak, hogy majd kivizsgálják és elítéljék őket. Az ideiglenes városi tanács alelnöke, Kovács János is az internáltak között van. Az internáltakat a városházán gyűjtötték össze, majd átkísérték a főispáni székházba, onnan pedig a törvényszékre, ahol Voinescu őrnagy-jegyző berendezte irodáját. Az őrnagy azt mondja, hogy kizárólag románokból álló új városi tanácsot fogunk alakítani, és a rendőrparancsnok is román lesz. Állítsunk össze egy névsort, amelyet majd a tábornok úr

elé terjesztünk. A névsort elkészítettük, polgármester: dr. Liviu Pandrea, rendőrparancsnok: dr. Victor Pralea, pénztáros: Ioan Dejenar, aztán következik a városi tanács, amelynek én, Iacob Popa püspöki helynök is tagja vagyok. Ma javában folytatódott az elmenekült emberek házainak a kirablása, a városbeliek és a környező falvakbeliek mindent elvisznek, amire a kezüket rátehetik. Katonai járőrök utasítást kaptak, hogy a városban cirkálva akadályozzák meg a rablást, de ez sem járt sikerrel, különösen a félreeső utcákban. Az emberek mindent elvisznek: ruhát, bútort, tükröket, festményeket, edényeket, dísztárgyat, mindent, ami a kezükbe kerül, olyasmit is, aminek semmi hasznát nem veszik. [...]

[1916.] IX. 17. Vasárnap. [...] Reggel nyolc órától népes gyűlésünk volt a városházán. Előterjesztettük és véglegesítettük a városi tanács névsorát, amelyet Voinescu őrnagy-jegyző révén juttattunk el a hadosztályparancsnok tábornok úrhoz. Délután 2 óra 20 perckor a tábornok úr a városházára jött, ahol mindnyájan jelen voltunk. Lelkesítő beszédében a tábornok úr rámutatott, hogy a román hadsereg azzal a

rendíthetetlen szándékával vonult be ide, hogy megvalósítsa a román nemzet politikai egyesítését. Mint mondta, nagy és nehéz vállalkozás ez, amelynek érdekében mindnyájunknak a lehető legnagyobb áldozatot is vállalnunk kell. Őfelsége I. Ferdinánd, Románia királya nevében birtokba veszi és a román hadsereg uralma alá helyezi Fogaras városát. Ezt minden lakosnak tudomásul kell vennie, és mindennapi teendőjét újra kell kezdenie; senki ne merészeljen bármiféle szolgálatot tenni az ellenségnek, és senki semmilyen módon ne akadályozza a román hadsereg tevékenységét, különben az elkövetőkre mindenféle ítélet nélkül halál vár. Szintén I. Ferdinánd király Őfelsége nevében kinevezi a város új tisztviselőit és a tanács tagjait a beterveztett névsor alapján, meghagyva, hogy küldetésünket szorgalommal és odaadással végezzük. [...]

Iacob Popa helynök, a jelenlevők, valamint a Fogarasban most tartózkodó lakosok nevében megköszöni a tábornok úrnak, amiért a város új hatóságai beiktatásán jelenlétével megtisztelt. Elmondja, hogy a román hadsereg dicsőséges előrenyomulását a román nép évszázados, legszebb és legmerészebb álmainak a megvalósulásának tekintjük. Következésképpen a bennünket most hatalmukba kerítő érzések közepette mindannyiunk nevében fogadalmat és ígéretet tesz, hogy mindent elkövetnek és minden kérdésnek eleget tesznek ahhoz, hogy a román hadsereg céljait előremozdítsák. Különösképpen abbéli szándékának ad hangot, hogy előmozdítja és segíti a hadosztályparancsnok tábornok úr által vezetett sereg tevékenységét ahhoz, hogy Isten segítségével és egy kicsi szerencsével minél inkább hozzájáruljon a dicsőséges román hadsereg teljes sikeréhez. [...]

„Ma a hadosztály katonái összefogdosták az idegeneket, akiket Fogarasban internáltak (...) Az ideiglenes városi tanács alelnöke, Kovács János is az internáltak között van.”

[1916.] IX. 19. Kedd. Reggel 8 óra körül két ágyúdörrenést hallottam. A falusiak rablása alábbhagyott, egyrészt, mert

már nincs, amit elvigenek, másrészt, mert a katonai őrseget is megerősítették. A kifosztott házak ijesztő látványt nyújtanak. [...] Nincs azokban semmi más, csak rongyok, mindenféle haszontalan apróságok, egyszóval koszos és undorító rendetlenség. Leszakított, sarkukból kifordított kapuk, feltört ajtók, bezúzott ablakok. A katonák is segítettek és támogatták a rablást és a rongálást. Ketten-hárman még most is be-bemennek egy-egy házba, és vizsgálat címén mindent átkutatnak, feldúlnak, és a szobák közepére dobálnak. Étel, ital és pénzt keresnek. [...]

[1916.] IX. 20. Szerda. A fogarasi görög katolikus iskolára, valamint több házra, illetve ablakokba kitűztük a román trikolórt. [...]

Délután dr. Pertiánál voltam, dr. Pandrea pedig a Stoffék fürdőjénél, és arra panaszkodott, hogy ott nagy a rendetlenség. Egyszerre 60 tiszt és közlegény fürdik, de senki semmit nem fizet, ráadásul minden apróságot megrongálnak, és sok szemetet hagynak maguk után. A fürdő előtti méhkaptárokat mind ellopták. Jelentés készül a tisztiorvosi szolgálathoz, hogy intézkedjenek, és hozzák helyre a dolgokat. [...]

[1]916. IX. 23. Szombat. Amennyire nyugodtak és vidámak voltunk tegnap, éppen olyan izgatottan és aggodalmasan kezdtük a mai napot. Hajnali 4 óra körül nagyon sok katonai szekér rohant Mundra felé, úgy tetszett, mintha menekülnének. Bizonyos időközönként ugyanabban az irányban vágatott el egy-egy lovas katona. Az volt az érzésem, hogy a román hadsereg visszazöklik. [...]

[1916.] IX. 30. Szombat. [...] A városháza előtti téren szekerek, lőszerkocsik és gépfegyverek elképzeltetlen összevisszaságban tolongtak. A négy-hat ló vontatta szekerek száza jött-ment a szélrózsa minden irányában. Annyi szekér és fegyver járkált ma a városban, hogy annyi talán a Fogaras vára körüli mindenkori harcokban összesen sem volt soha. [...]

Hétfő, [1]916. X. 2. Este hat óra volt. Mihelyt hazaértem, sebtében összecsomagoltam ezt-azt. A templomi kegytárgyakat, javakat Gheorghe Pop galaci gondnokra, a lelkeszi lakást pedig Maria Cernea és Maria Langa asszonyokra bízam. [...] Este nyolc óra körül a IV. hadtest egészségügyi menetszlopa vonult el a lelkeszi lakás előtt. Pertia doktor beszalad: „Készen állsz, reverendissime?”. „Készen, doktor úr.” Hirtelen összerakott csomagommal felkapaszkodtunk a menetszlop legutolsó

szekerére, ahol Racoviceanu ezredes úr barátságosan fogadott. [...]

Balázs Béla feljegyzései (részletek)

Menekülés

1916. augusztus 28-án reggel rendes napi munkához fogtam, és elkezdtem a cséplést. Javában folyt [a munka] Incze Mózesnél Baróton. Dél előtt 11 óráig javában folyt a cséplésünk, mikor a munkáshiány miatt a szalma meggyűlt, és az eltakarítása végett a gépet megállítottam. 1/2 12 óra felé szalad egy gyerek, hogy menekülni, mert jön az oláh. [A] szalmahordás azonnal megszűnt, és megkezdődött a fejvesztett menekülés hazafelé. Gyermekek- és asszonysírás töltötte be az utcát, udvarokat, házakat. [...] A község jegyzője kapta a menekülésre való utasítást, ki mint egy őrült szaladt a családjához, és fellármázva a községet azonnali meneküléshez.

A lakosság teljesen ki volt zavarva az eszéből, mert senki menekülő a megye keleti részéből át nem vonult a községbe, nem tudta mitévő legyen.

Délután 3 óra körül Sándorral lekarikáztam Ágostonfalvára megnézni, mi megy ott végbe. [A vasúti] állomáson biztosan inkább meg lehet tudni, mi van az ország határa felé. Ott tudtuk

meg, hogy tényleg baj van, mert a vonatok egymást érték a menekülők szállításával. Ezek Brassóból és a körülötte levő helységekből menekültek. Katonák, kik szabadságon voltak, gyermekek, asszonyok, férfiak egyaránt sírtak, jajgattak. A megállott vonatokról vízer[ít], élelemért rimáncodtak és szaladgáltak az utasok.

Egy óra hosszat néztem ezt a rémes menekülést, s elgondoltam, hogy tán mi is erre a sorsra jutunk. Hazamentem Barótra, 4 óra lehetett, s már szekerek megrakodva az utcán álltak indulásra készen.

Anyósomnál teljes volt a fejtelenség, csirkék ölés[é]ve[le], gabonakenyér fölpackolásával voltak elfoglalva. Lebeszélésre fogtam őket, hogy várjanak, mert még kétségesnek nem mondható a helyzetünk, és ha tényleg mégis menekülni kell, akkor még mindég ráérnek. Nem értem el vele semmit, olaj volt a tűzre.

A piactéren álldogált az úri nép, meg Dánér előtt fejtelenedtek. 5 óra körül láttam legelőbb [a] Debitzky családot fölpackolva elindulni. Debitzky sírással üldögélt a feleségével a saroglyában, elébb a fiatalasszony gyerekek[k]el ágynemű közé sülyedve. Tovább Takó



1917 (Kép: Fortepan / Ebner adományozó)



Magyaros tető Csíkszentmárton közelében (Kép: Fortepan / Ebner adományozó)

kereskedő búcsúzott sírva szüleitől. Lőrincz, meg a többi kereskedők. [...] a szegényebb osztály, [a] cigányok gyalog, batyuval a hátukon, kezükbe[n] gyerekekkel és gyerekhadkísérettel meneteltek Olasztelek, Vargyas felé. Csak Vargyas volt a célpontjuk, mert úgy lett kiadva, hogy ki odáig elér, ott megvárhasssa a háború végét. Sőt, az úri osztály is csak oda sietett, és szállásolta el magát. Oda menekült Dánér, Incze Gyula, Zathureczky és egyáltalán az iparoság, [a] gazdák egy része. [...]

Én otthon maradtam, lesve a fejleményeket, hogy mit tegyek. Barót nagy része átment Vargyasra, Oklándra. Rengeteg szekér érkezett megrakva, ami csak ráfért, síró, jajveszékélő asszonyok, gyerekek, szekerek után szarvas[marhák], meg más barmok kötve. Fejős marhák, aminek tán legtöbb hasznát veszik a gyerekes menekülők. [A] Hajnali órákban kezdődött meg a szekerek végtelen sora. [...]

[Augusztus] 30-án hajnali 2 óra körül érkeztünk Oklánd végére, ott volt sok menekülő szekerekkel, pihenőben. Mi is lefeküdtünk oda, aludtunk, és megfagyva ébredtünk fel. [...] 7 óra felé hirdették ki az Udvarhely megye kiürítését. Ez általános fejetlenséget idézett elő a menekülők között. [...]

Székelydályára mentünk át, hova 11–12 óraker érkezünk meg, és beálltunk egy udvarba, hol a fehérnepek ebédet főztek, és ebédeltünk. 3 óraker befogtunk, továbbmentünk, folytonos hágó-lejtő megmászásával érkeztünk el Jásfalvára, hol 9 óra felé megálltunk az út egyik oldalán. Kifogtunk, falatoztunk és lefeküdtem. Az asszonyok szállást kerestek, s oda mentek hálni. [...]

Szept.[ember] [...] A kenyérínség beállt, egymást rabolják a menekültek. Az állatokat az állam nem veszi át, a vonat nem közlekedik, s így Békés megyébe kell gyalog és marhával eljutni. Ez teljesen összetörte a menekülés minden lehetőségét, és csak azt hajtották vissza, vissza, hisz mindegy a pusztulás, de inkább otthon, mint idegenben. [...]

[Szeptember] 4-én. Reggel kávéztunk, újra csomagoltunk. Takóné hazajutott, ez bosszantotta az egész társaságot, s újra megszálta, hogy haza, haza. Jött éppen az olaszteleki megyebíró gyalog, és újságolta, hogy át lehet jutni az oklándi tetőn. Na, erre újra rohant az egész társaság visszafelé. Én Sándorral jelentkezni indultam Udvarhelyre, mert a csendőrség hajtotta a férfilakosságot a jelentkezésre. Elbúcsúztunk ismét, keserves volt a napom.

Az vigasztalt csupán, hogy hazaérnek, az Isten megőrizi, mégsem hányódnak. [...] Veszett vágatással hajtottunk Oklánd felé, 5 óra körül érkeztünk meg [Homoród]Sz[en]tpálra. [...]

[Szeptember] 6-án. Reggel ki lett hirdetve, hogy minden menekülő hagyja el a községet, és menjen, amerre tetszik. Tehát újra egy határozott parancs. Én meghagytam családomnak, hogy feltétlen előre, és meneküljön. Fogadjanak lószekerest, és menjenek, Rózsika, Anna, Sándorék Udvarhelyre, és az állomáson várják az induló vonatot, és menjenek vele. Anyósom, Juliska és testvére pedig, mivel nem akarnak előremenekülni, maradjanak a szekérel, és a hadviselés [állása, az arcvonal mozgása – B. L.] szerint előre vagy hátra húzódnak. Bár jobb volna, ha eladnák a marhát és [a] szekeret, s ők is életük megmentésére törekednének. 8 óra felé már csendőrök jártak a menekülők továbbhajtására, és [hogy] a községben levő marhák elhajtását előkészítsék. [...] Elég keserves volt a búcsúzásom Rózsikáimtól, s vajon lesz-e még örömmünk, találkozunk-e. Elég búval haladtam Udvarhely felé, zsákkal a hátamon, szüleim sorsa aggasztott [a] legjobban. [...] Így elgondolkozva, búsulva haladtam előre. Családom sorsa már nem aggasztott úgy, mert ha szót fogadnak, ők biztonságba fognak kerülni. Lassan és fáradtan haladtam előre, és értem 12 óraker be Udvarhelyre. Jelentkeztem a csendőrségen, [a] honnan a honvédség körletébe küldtek jelentkezni. [...]

**„Add a végét, Nagy Isten,
tovább ne gyilkolják
egymást a népek!”**

[Szeptember] 18. Hétfő. [...] Ma jött híre, hogy Barót már román kézen van. Igen rossz benyomással van rám, nézve öreg szüleim, [hogy] vajon mi van velük és mi lesz. Családomról sem hallok semmi hírt, [hogy] hol vannak. [...] Mi lesz szegényekkel nálam nélkül? Oh, Istenem, segíts nekük, hogy bírják elviselni ezt a csapást, ne essenek el a szenvedések súlya alatt. Hányszor kérem a mindenható Istent, hogy segítse meg s tartsa meg őket. Oh, Istenem, ne is hagyj el őket, s ne hagyj el engem se, segíts ki ebből a szenvedésből, hogy legyek segítségeddel újra gyámolítójuk szüleimnek és családomnak. [...] Add [a] végét, Nagy Isten, tovább ne gyilkolják egymást a népek! [...]

Lakatos Artur |

Töprengés Európáról

*...a szerző egy ültében
kírta magából azt a
gondolathalmazt, amely
az Európai Unió, Európa
és a magyarság sorsának
jövője, az összefonódások
és nézeteltérések
sajátos és bonyolult
összhatása kapcsán
megfogalmazódott
benné.*

Habár a magyarországi politikai életben az a fajta eszmei irányvonal, amelyet Konrád György következetesen képviselt, mára már marginálissá vált, a kötet kétségtelenül igazolja elismert író voltát. A kötetet, ha kézhez kapja az ember, nehezen lehet letenni, függetlenül attól, hogy nem kell mindenben egyet érteni a könyvben foglaltakkal. Az *Itt, Európában** egyfajta ars politikája Konrádnak, olvasás közben sokszor az az érzésem támad, hogy a szerző egy ültében kírta magából azt a gondolathalmazt, amely az Európai Unió, Európa és a magyarság sorsának jövője, az összefonódások és nézeteltérések sajátos és bonyolult összhatása kapcsán megfogalmazódott benne.

A szerkezet szempontjából a könyv rendkívül tagolt: 221 oldala 146 kisebb fejezetre vagy szerkezeti egységre oszlik, gyakorlatilag azonban a szöveg folyamatos, egyik gondolat logikusan követi a másikat. Tartalmi szempontból három nagy részre tagolható a kötet: a legelső harmad az Európai Unióról mint érték- és érdekközösségről szól, a második egység a zsidó lét magyar közegben

való létezésének nehézségeiről és paradoxonjairól. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a rész a legszemélyesebb, a szerző itt sok esetben saját egyéni példáira, megéléseire vált át, ezek által illusztrálva a főbb folyamatokat. A harmadik egység egyfajta szubjektív kritikája a jelenlegi magyar társadalomnak, elsősorban az Orbán-kormánynak és mindannak, ami az ehhez köthető rendszert jellemzi. Ugyanakkor ez a rész sem mentes a jelenlegi kormány politikai ellenfelei irányába történő egy-egy szúrástól. Ilyen például a *Szerénytelen kormányfők* című rész, hol finom szapulást kapnak Orbán elődei is, kivéve Bajnai Gordon, aki Konrád magánvéleménye szerint volt az egyedüli szerény (ennek tükrében érthető az a megnyilvánulás, amikor Konrád Mesterházy Attilát felszólította, hogy Bajnai javára lépjen vissza a kormányfő-jelöltségtől, még ha akkor egy ilyenfajta felszólítás mögött nem is állhatott komoly befolyásolási erő).

Amikor az olvasó kézbe veszi a könyvet, először a tartalmat nagyon jól kifejező borító tűnik szembe: kék alapon a jobb felső sarokban az uniós zászló sárga csillagai által körbevett angyalos-koronás magyar közép címer. Tartalmi szempontból nézve a könyvön mintha egyfajta hangulatváltás, hangulatingadozás vonulna végig. Az elején a hangvétel optimista, olykor már-már szinte a naivitásig menően idealista, mikor a Nyugat, ezen belül is az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok erélyeit, erkölcsi és kulturális értékrendjét ecseteli (egy-egy kritikus beszúrással persze, hogy az olvasó véletlenül se nézhesse a művelt és tapasztalt szerzőt naivnak vagy tudatlannak; ilyen például a 26. oldalon a rövid megjegyzés, miszerint „a demokratikus USA számos diktatúrát elfogad”). Ezt követően átvált egy erősen keserű, de ezzel egy időben objektivitásra törekvő hangvételre, nyilvánvalóan a személyes érintettség okán is, amikor a Holokauszt borzalmait, és általában véve az önként vállalt zsidósors nehézségei kerülnek szóba. Ez a közeg





Konrád György. Stekovits Gáspár felvétele

ugyanakkor lehetőséget ad arra, hogy kifejtse egyéni identitástudatát, amely akár Kertész Imre egyik önvallomásába is beleférne – vagy inkább egy anti-kertészi vallomásba, a magát világpolgárként definiáló kertészi megfogalmazással szembeállítva Konrád azonos tőről fakadó magyarzsidói öntudatát. „maga miért él Budapesten, és miért nem itt, Tel-Avivban? – kérdezték velem egykorú vagy nálam idősebb izraeli magyar zsidók, akik közül 1944 végén ketten is ugyanabban az utcában laktak, mint én, a Pozsonyi úton, svéd vagy svájci védett házban, amelyekből a lakók felét, hiába minden menlevél, a magyar nemzetiszocialisták a közeli rakpartról a Dunába lőtték. Maga miért ragaszkodik azokhoz, akik a halálát akarták?”

Miért élek itt, ahol élek? Mert itt születtem, mert ennek a népnek a nyelvét beszélem, mert itt vannak eltemetve a felmenőim, akik mindkét ágon többnyire Bihar megyei zsidók, mert ennek az országnak lettem az állampolgára, mert megszoktam és megszerettem, mert jogom van rá. Mert mit is vállal az ember a zsidóságával? Önmaga elfogadását bárhol a világon...” (70. o.)

A harmadik rész gondolati vonalvezetése tűnhet a legkevésbé koherensnek. Mert amíg eddig a pontig az olvasó számára a minimális általános műveltség, de akár csak figyelmes olvasás is elég a szöveg megértéséhez és értelmezéséhez, a mai magyar viszonyokhoz kapcsolódó elmélkedések megértéséhez szükséges nemcsak a rögmagyar valóság ismerete, hanem egyúttal azoknak a vitáknak, elmélkedéseknek alaposabb ismerete is, amelyek elsősorban a kortárs magyar értelmiséget – ezen belül is az ún. balliberális tábor – foglalkoztatja.

Nagy tévedés volna ugyanakkor Konrádot összemosni egyszerű pártkatonai szerepet játszó újságírókkal, akiknek indulásból minden fehér és fekete, a színpárost pedig az határozza meg, mi éppen a baloldali ellenzék éppen soros álláspontja. Konrád elmélkedik, de nem jelzőkkel megtűzdelve reprodukál, ítéletei sommásak ugyan, de inkább abszolút értékrendre, mint relatív helyzetelemzésre épülnek. Több esetben hiányzik, más esetekben pedig minimalizált a személyeskedés, amely a mindenkor pártos sajtó – legyen szó bal- vagy jobboldaliról egyaránt, ugyanakkor mindkét esetben inkább a szélsőséges, mint a mainstream termékekre vonatkozó – velejárója. Sőt, talán azt sem túlzás kijelenteni, hogy ez a legutolsó gondolati részhalmoz csak annyiban érdekes, amennyiben befolyásolja a legelsőt, az unió–magyar viszony harmóniáját és disszonanciáját, mivel a magyar sors kiteljesedését a szerző egyértelműen az uniós közegben látja, érzékeli. Gondolatai egyértelműek, de nem hurráoptimisták. Egyrészt nem hiányoznak az olyan, már a kilencvenes évek lelkesedő, az európai integráció terén igencsak magas ingerküszöbe szerint is túl lelkesnek számító megfogalmazások, mint „a jogállamok szolidaritással tartoznak egymásnak, erkölcsi kötelességük és stratégiai érdekük ellenezni mindenütt a világon (és különösképpen Európában, két világháború tűzfészkeiben) a zsarnokságot, azaz fenntartani és erősíteni a demokratikus civilizációt, amelyben az egyes polgár gondolkodása, vallása magánügy, jogtisztelete közügy.” (11. o) De nem nélkülözi sok esetben a kritikus hangnemet sem. Amikor az amerikai–kínai versenyről, árnyalt szembeállásról ír,

például erősen déja vu érzésem volt, mintha Coudenhove-Kalergi amerikai–oroszkettős felvezetését olvasnám, ugyanakkor azonban ellentétben a Páneurópai Mozgalom megalapítójával, Konrád nem megy tovább ezen a vonalon, nem fejt ki a maguk teljességében ez irányú potenciálisan létező gondolatait, meglehet, hogy ezt megteszi majd egy következő könyvében.

Mivel e jelen kötet műfaja nem tudományos monográfia, hanem szubjektív, az elméleti síkot a hétköznapi valóságokkal ötvöző esszé, stílusa is ennek megfelelően olvasmányos, lírai, sok esetben csapongó. Ezzel együtt az író ars politikája (vagy ars poeticája, kinek melyik kifejezés tetszik jobban: Konrád esetében a különbség olyannyira minimális, hogy szinte már nincs is jelentősége) ennek ellenére is – vagy éppen ellenkezőleg: ez által még sokkal inkább – ki tud kristályosodni. Az mindenesetre kiderül, hogy Konrád György az EU egységesedésében, föderatív struktúrává válásában – amelynek során a nemzeti kormányok jogköre is csorbul – látja a helyes utat. Ugyanakkor alapfeltételnek látja Oroszország és a Balkán integrációját, mert ezek nélkül minden status quo ideiglenes. Ennek a gondolatnak a tükrében úgy érezzük, a könyv még az ukrain válság kitörése előtt íródhattott, hiszen Oroszország kapcsán nem a szembenállást, hanem az integrációt hangsúlyozza – ami a jelenlegi világpolitikai és geopolitikai viszonyok között rövid- és középtávon is lehetetlen –, ugyanakkor a szuperállam kialakulása, valamint a diktatúra hatalomra jutása elkerülendőségét, a társadalom erejét tartja kívánatosnak.

...tévedés volna Konrádot összemosni egyszerű pártkatonai szerepet játszó újságírókkal...

Meggyőződésem, hogy Konrád György e kötetének több gondolatát is sokan támadhatják, kritizálhatják. Mindezzel együtt a kötet mégis lebilincselő olvasmány, számos érdekes, értékes gondolattal, érveléssel és indoklásaival. E mellett komoly hozzájárulást jelenthet a napjainkra megtorpanónak látszó EU-integrációs folyamatok gondolatvilágának színesítéséhez, árnyalásához.

*Konrád György: *Itt, Európában*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2014.

Halász Péter

Jámborné Balog Tünde batikvásznai

... Jámborné Balog Tünde képzőművész művészete – mint nagytólencse a gyűjtőerejű napsugarakat – összegyűjti a Kárpát-medencei magyarság sorsának elemeit.

A Csongrád megyei Makó közelében található a Kárpát-medence földrajzilag legalacsonyabb pontja, ide folynának tehát – ha medrükből kiléphetnének – a térség vizei. De mintha jó- és balsorsunk erővonalai is jelentősebb mértékben koncentrálnának ezen a tájon: a középkorban szabad királyi város, messze földre eljutottak gyökeres veteményei, innen indult a világhírnév felé a makói hagyma, itt alakították meg a népi írók a Nemzeti Parasztpártot; később ezt a várost szállták meg az országban elsőként a szovjet csapatok, 1952-re erőszakkal „termelőszövetkezeti várossá” torzították, hogy tovább már ne is soroljam. Itt él, itt dolgozik Jámborné Balog Tünde képzőművész, akinek művészete – mint nagytólencse a gyűjtőerejű napsugarakat – összegyűjti a Kárpát-medencei magyarság sorsának elemeit.

Hódmezővásárhelyen született, közel a Kárpát-medence mértani középpéhez. Apai nagyapja délvidéki kertészek és a Szudéta-vidékről bevándorolt iparosok leszármazottja, Brassóban és Gyulafehérváron nevelkedett édesanyja felmenői kászoni, gyergyói, oláhfalusi székelyek. Szüleit a trianoni szerződés űzte el Erdélyből, s mint Tünde lányuk írja életrajzában: „Soha nem heverték ki a szülőföld elvesztését, és rám testálták honvágyukat.” Ebben a „reatesztált honvágy”-ban találjuk meg Jámborné Balog Tünde művészetének indítékát, mondanivalóját, ezt a „honvágyat” igyekszik újra és újra megfogalmazni alkotásaiban. Azt a valódi *Magyar Örökségnek*, igazi *Hungaricum*-nak tekinthető „*hungarus tudatot*”, amit megpróbáltak kilúgozni belőlünk az évszázadok során. De ez Balog Tünde esetében sem sikerült teljesen. Az 1960-as években már tanárként reátalált az



Csángó piéta. Nagy Bertalan felvétele



Kőmíves Kelemenné. Oláh Mátyás László fényképe

akkoriban „reneszánszát élő magyar népi kultúrára” és az ősi, keleti batikfestő technikára. Ezek szimbiózisából született meg művészetének alapja, amivel megeleveníti népballadáink és népdalaink, s általában hagyományos értékeink legszebb és legmegkapóbb jeleneit.

A makói Balog Tünde művészi alkotásaival minden tekintetben újat teremtett. A népballadák illusztrálását, képszerű megelevenítését művészeink már meglehetősen régóta, de korábban úgyis kizárólag fametszetekkel

igyekeztek elérni. Azok stílusa jól illeszkedett a balladák gyakran szögletes, kontrasztos, művészi elnagyolt hangulatához. Ezt az „egyoldalúságot” oldották föl Balog Tünde vászonra festett batikjai, amelyek komor, nemegyszer rideg színeivel, megrázó alakjaival és tökéletes átélésről tanúskodó kompozícióival éppolyan nagyszerűen – vagy sokszor még jobban – kifejezik a valóságot, a misztikummal oly csodálatosan összeillő balladái hangulatot, mint maga a szöveg, vagy mint a Kolozsváron élt Szervátiusz Jenő fába

véselt balladakölteményei. De újat ad Balog Tünde a batikolás technikájában is. Ez ugyanis kelet-ázsiai őshazájában, de európai elterjedése után is elsősorban – sőt, mondhatni kizárólag – díszítő funkciójú iparművészeti tevékenység volt, s a földön guggolva-ülve dolgozó jávai asszonyok ebben a műfajban alkották csodálatos szépségű, keleti hangulatú batikjaikat. A batiktechnikájú viaszos textilfestésből Balog Tünde teremtett képzőművészetet, mégpedig elsősorban azzal, hogy összehangolta a kétféle, ősi és népi eredetű művészi világot. Batikképeinek szemlélői egyszerre érezhetik az évezredek óta halmozódó szellemi teremtő erőt, amely ezeket a népballadákat és népdalokat létrehozta, és azt a nagyszerű művészi teljesítményt, amivel Balog Tünde megelevenítette és képbe foglalta őket.

Én a batikolással mint művészeti technikával először Moldvában találkoztam, amikor a csángó asszonyok megmutatták, hogyan írják a húsvéti tojást. Elővették az írókát – ahogy ők mondják: a *kesicét* –, megolvastották a méhviaszt, korommal összekeverték, és bal kezükkel megfogták a tojást, a *tikmonyt*. Mintha a földgömb szélességi és hosszúsági köreit *írnák*, nyolcfele osztották a felületét, majd gyönyörű mintákkal, motívumokkal, jelekkel töltötték ki a mezőket, amiknek az idősebbek a nevét is ismerték, a még idősebbek valamikor a jelentését is tudták. Aztán megveresítették a tojást, meleg ronggyal letörölték róla a viaszt, így fehéren előtűnt a *hímje*. Hasonló módon batikolják a textilt is. Az eljárás lényege, hogy viaszréteggel fedik a kép különböző felületeit, és fokozatosan teszik rá a színeket. Az elkészítés körülményessége, nehézsége, az anyaggal való küzdelem – amit a könyv képeiből csak közvetve érezhetünk – éppen úgy hozzátartozik ezeknek a batikkárpitoknak a varázsához, mint a rejtelmes színhatások és a témák megejtő élménye.

Régóta ismerem és szeretem Balog Tünde művészetét. Az elsők, amiket megismertem, az *Elindultam szép hazámból*, az *Éva szívem, Éva*, a *Megöltek egy legényt*, vagy a *Kiszáradt a tóbul...* címűek a magyar népdalok és balladák világával itatták át a textilek anyagát. Más képei a 19. századi makói árvíz borzalmaival idézik, a későbbiek pedig a tizenkét hónap szimbolikáját, Krúdy bolondos álmoskönyvének világát vetítik a batikkárpitokra. Amit Szervátiusz Jenő a fával, Kovács Margit az agyaggal, azt teszi Balog Tünde ezekkel a textilképekkel. Újraéli és újraterelemi múltunk,



Öreg táltos hajnalra vár. Reicher Péter felvétele

művelődéstörténetünk jelenségeit, közel hozza számunkra azt a világot, amit nem szabad elfelejtenünk, sőt újra és újra át kell élnünk. Engedelmeskedik a kodályi útmutatásnak, amely szerint „a kultúrát nem szabad örökölni, mert az elődök kultúrája egy-kettőre elpárolog, ha minden nemzedék újra és újra meg nem szerzi magának.”

Jámborné Balog Tünde batikkárpitjainak közös jellemzője, hogy a művész számos képén megszemélyesíti a környező világot, vagyis úgy fogalmazza újjá – emeli művészetébe –, hogy abban életre kelnek a tárgyak. Így született a *Somfiú*, a *Fekete fenyő*, a *Fűzfiú*, a *Nyárfalány*, vagy akár a csillagok

nevét hordozó képek – *Sánta Kata*, *Kaszás csillag*, *Fiastyúk*, *Ökörhajtó*, *Ostoros csillag*, az *Új hold* –; de a különböző jelenségeket, fogalmakat is gyakran emberi alakokkal formázza terrakotta figuráiban, mint az *Európa elrablása*, a *Sünleány*, a *Kagylóék*, vagy a *Csigaember*. A megszemélyesítésnek ezt az erőteljes érvényesülését eddig inkább csak a költészetben figyelhettük meg, bár természetesen a képzőművésztől sem volt idegen, de Balog Tünde batikkárpitjain szinte önálló életre kelnek a különböző fogalmak.

Közös jellemzőjük a bemutatott képeken szereplő alakok mosolytalansága is. Szó se róla, ezek a témák általában nem nevezhetők derűseknek – de még ha akad is egy-egy, melyen a néző elmosolyoghatná is magát, a képek szereplői ilyenkor sem viszonzozák a derűt. Persze minden vidámság erőltetett lenne a székely balladákkal, a makói árvízzel, vagy a torreador halálával foglalkozó képeken, de még a Krúdy-féle álmos könyv baljós jövődöléseivel, vagy a 1988-as romániai falurombolás elleni tiltakozásul készült batikképekkel sem egyeztethető össze semmiféle derű. De hogy a gyermeklovagoltatás – *Höc, höc katona...* –, vagy a különböző mondókákra rímelő képeken szereplő gyermekek arcán is a közömbösség, vagy éppenséggel a rémület tükröződik, az bizony arról vall, hogy ezek az apró emberkék sejtenek valamit a körülöttük dúló embertelenségről, vagy a rájuk váró zord valóságról. Talán csak a batikképpé varázsolt csillagképekben találunk némi – ha nem is vidámságot –, hanem derűs játékosságot.

Persze a Balog Tünde által megélt sors gondoskodott képeinek mosolytalanságáról. A könyvben található rövid önéletírásban olvashatjuk: „A katedrjától világnézete miatt megfosztott Bálint Sándor és a Nemzeti Galériából az erdélyi művészek pártfogolása miatt kitiltott Solymár István bábáskodott indulásomnál...”, ő maga pedig volt „összeíró és népszámláló, orvosírnok, felcser, dekorációs és címfestőinas.” Aztán bejutott a szegedi főiskola rajz-földrajz szakára. „Dolgoztam, tanultam, festettem, szültem három gyereket. Akaratom ellenére, barátok ösztönzésére kezdtem tanítani, de gyökeret vertem az iskolában.” Mindebből, ha talán nem is következik, de jó háttérül szolgál a batikképekhez, amelyekben mindent elviselő és mindenbe bele nyugvó lányok, illetve fiatalasszonyok néznek ránk messzire vetett tekintetükkel; mindenre elszánt, nagybajuszú

férfiak forgatják a kardot, a kaszát, a keresztet vagy a vándorbotot; és mindenről lemondó vénasszonyok tekintenek a semmibe, siratják ifjúságukat, elmúlt szerelmeiket, élük meg újra és újra szenvedéseiket.

Balog Tünde újraéli és újratereinti múltunk, művelődéstörténetünk jelenségeit, közel hozza számunkra azt a világot, amit nem szabad elfelejtenünk, sőt újra és újra át kell élnünk.

Tünde batikképeit maga az élet, a sors szedte rendszerbe, kisebb-nagyobb csokrokba, mint a *Nyelvemlékek*, a *Családi album*, a *Mondókák* és a többiek, de elhelyezhetők lennének egy olyan félkörön is, amely – mint a szívárvány diadalíve – a földtől az égig, s vissza, vagyis a földi jelenségektől azok égi másáig ível. Ilyen az 1988-as évszámot viselő *Erdélyi kálvária* képsora, amikor az ismert bibliai jelenet ellentétéként a Sárkány támad Szent Mihályra, s a mögötte sorakozó, újabb és újabb szörnyűségeket megelevenítő képek: a keresztre feszített *csiki székely*, az élet fonalat elnyisszantó *kászoni párka*, a halállal eljegyzett *torockói menyasszony*, a halott gyermeke csontvázát ringató *kalotaszegi menyecske*, a mélységes fájdalmat sugárzó *gyimesi siratóasszony* és a *csángó piéta*, melyen már nemcsak a fájdalmas anya siratja a megboldogultat, hanem az egész család – s talán az egész nép. S miként a szívárvány is fölvisz a földről a mennybe, úgy Jámborné batikjainak témái is ezt az utat követik. A könyv végéhez közeledve megismerkedünk a *Magyar mitológia* sorozat képeivel: a *Makói párkákkal*, a *Bagolyasszonnyal*, a *Boldogasszonnyal* és a *Lúdvári kisasszonyokkal*. S ha már elérkeztünk a mennybe, ne csodálkozunk, ha a csillagképek mellett találkozunk az angyalokkal is, még pedig olyanokkal, amilyenek Balog Tünde álmodta és teremtette őket. Itt vannak a *Végítéletkor furulyát és kürtöt fúvók*, itt a *gardonos* és a *bördudás angyal*, aztán *Gábiel*, *Szent Mihály arkangyal*, s az *Új hold*, *új király* nevet viselő vigyorgó arc. S nem hagyhatjuk ki Tünde műzsái közül az imádságos nagyasszonyt, Erdélyi Zsuzsanna



Sánta Kata. Oláh Mátyás László felvétele

néprajzkutatót sem. *Hegyet hágék...* című könyvének archaikus imádságai számos batikképpé ihlették. Aligha véletlen, hogy első alkalommal ezekkel az apokrif imádságokkal is a moldvai csángómagyarok körében találkoztam. Lészpedről, Diószénből, Magyarfaluból az 1940-es években Baranya megyébe került csángó asszonyok hozták magukkal szellemi csempészárúként a valamikori Etelközből, s mint Erdélyi Zsuzsanna és mások gyűjtéseiből kiderült, a Kárpát-medencében élő magyarság hagyományosabb tájain is kötetekre való őrződött meg belőlük; s a sokszor írástudatlan, de nagy hagyományos tudású parasztasszonyok

lelkében jól megfértek egymással a népi hiedelemvilág és a katolikus egyház által tanított keresztény mítoszok emlékei. Ezeken a kárpitokon a képekkel teljesen egyenrangúak a művész által beléjük komponált szöveges imarészletek: *Ölik, ölik az embert; Három őriz engemet; Szűz leán, Szen' Margit; Tudok én rúla jó orvosságot.*

És végül itt vannak a kedvenceim, a táltos alakját megidőző képek: a *Táltosfiú viaskodik*, a *Táltosfiú farkasokkal* – mely esetében úgy gondolom, hogy a farkasok nem támadják, hanem őrzik a fiút –, aztán az *Öreg táltos hajnalra vár*, amelyre minden reggel elsőként vetem hálósobám falán a tekintetem;

és a számomra legkedvesebb – sajnos a könyvből hiányzó, de a szívemben őrzött –, amikor a kiválasztott *fiút viadalra hívó*, az ablakon bika képében betekintő fekete táltos, s a küzdelemhez gyürkőző, hatujjas bal karját felmutató, fehér ruhás *táltosfiú*. Az *apokrif imádságokról* és a *táltos fiúról* azt írja Bálint Sándor, hogy „ne keressünk bennük pogány kori hagyatékot”, de elismeri, hogy ösztönzésükben van valami a primitív, történelem előtti ember szemléletéből. „Ezekben az imádságokban – írja – a bensőséges, gyermeteggé egyszerűsödött vallás nem tételekben, hanem költői képekben nyilatkozik meg.” Vagyis képekben, tehát akár egy makói művész batikjaiban!

*Idővel Tünde
batikvásznait is utolérte
az önzetlen művészek
alkotásainak sorsa:
szétszóródtak az
országban, vagy talán a
világban is.*

Idővel Tünde batikvásznait is utolérte az önzetlen művészek alkotásainak sorsa: szétszóródtak az országban, vagy talán a világban is. Ha valaki Makón jártában látni szeretné őket, hiába fárad. Nekem hál'istennek megadatott, hogy néhány kiállítását láthassam, sőt megnyithassam, s akkor együtt gyönyörködhettem pár csokor batikképében. De így, összegyűjtve a szinte teljes életművet, csak ebben a szép kiállítású könyvben találja meg az érdeklődő*. Mondhatom, hogy „életmű”, mert bár a művész jó egészségben örvend gyermekeinek, unokáinak és tizenegy dédunokájának, a hatalmas, nedves vásznak hideg vízből való emelgetéséről és a forró gőzben történő vasalásáról már jó tíz esztendeje lemondott. De mindnyájunk szerencséjére a tollat – és a billentyűket – még könnyedén használja, reményünk van tehát arra, hogy a sokoldalú Balog Tünde műhelyéből tovább sorjáznak a tárgyukban és hangulatukban egyaránt példamutató értéket jelentő, a batikok világával azonos hullámhosszon lévő írásokat tartalmazó novelláskötetek.

* Jámborné Balog Tünde vásznai. Gilinger Katalin bevezetőjével. Széhalom Könyvműhely. Bp. 2016.

Pályázati felhívás

Vitézim, sok fáradt! Szentlélek kiáradt, Isten békéjét hozza...

Balassi kardtársai pályázat

A sok ezredéves régiségben gyökerező magyar közműveltség rajongóinak, az európai életérzés iránt vonzódó fiataloknak élménykínáló alkalma a Bálint napi Balassi-fesztivál. Az európai Balassi-folyamat kiindulópontja - <http://www.balassi.eu> - pályázási lehetőséget nyit önkormányzatoknak, művelődési intézményeknek, könyvtáraknak, civil közösségeknek, értékörzőknek, énekkaroknak, az elithez tartozó vendéglátóhelyeknek a XII. Bálint napi Balassi-fesztiválhoz - az európai életérzés ünnepéhez - kapcsolódó rendezvény megszervezésére. 2017-ben a fesztivál a poéta mai híveinek, követőinek, a Balassi Bálint-emlékkarddal kitüntetett versíróknak költeményeit emeli az irodalombarátok érdeklődésének fénykörébe. „Hadi-tér őrtüze, bíborban fűrésztve, újra gyúl az öröklét” - adja meg a Bálint nap hangulatát Döbrentei Kornél *Legyőzhetetlen a lant* című költeményében.

A mi korunk vitézi poétáinak előtérbe állításáért a 2017. február 13-án és 14-én - kedden és szerdán - sorra kerülő zenés irodalmi esteken azokat a költeményeket célszerű megjeleníteni, amelyekben Balassi kardtársai, a magyar alapítású nemzetközi irodalmi díjjal elismert költők a hazaszeretetről, országunk szépségeiről, illetve magáról a 16. századi európai költőiről, Balassi Bálintról írnak: „Fene ötte sebem/teelődbe teszem, /adj gyógyírt, Istenem: /igen nagy hatalmú, /végtelen irgalmú, /ragadj ki az bajbúl” - idézi a költőiről megálmodott szavait Kulcsár Ferenc felföldi költő. A pályázat a Balassi-rendezvény vázlatát kell hogy tartalmazza, legfőképpen 60 gépelt soros leírásban. Célszerű elősorolni a szereplők nevét, körvonalazni a rendezvény irodalmi anyagát. „...fiúk, fiúk, ti vihánoló csitkók a vad szelekben, ha netalan az úrig nem sikerül szállnunk, s e rögös földre mégis visszatérnénk, csak lábujjhegyen, halkan!: apáink hűlő, drága arcán járunk” - jellemzi Erdély szeretetének költői finomságát Farkas Árpád *Apáink arcán* című alkotásában.

A pályázat különösen ajánlott az európai értékeket finomító, megújító szervezeteknek, a sok évezredes hagyományt hatásosan maivá fejlesztő civil egyesületeknek, kórusoknak, valamint az igényes vendéglátóknak: éttermeknek. „Isten, engem éltesdél, éltesd nyolcvan évig, hadd legyek vitéz itt: a szellemi végeknél!” - kéri a Teremtőtől Ad notam: Balassi Bálint című versében Utassy József.

Kiváltképp örömmel látja a kiíró a határon túli közösségek pályázatát: Érsekújvártól Nagyszentmiklósig, Őriszigettől Ojtozig. Ugyancsak bizakodással várja az Európa távolabbi részein lakó, és a tengerentúli magyar közösségek pályaművét. Fölmagasíthatják az istenes költő alakját, idézve Tóth Bálintnak, az első Balassi-kardos költőnek Balassi Bálint magyar imádsága című művét: „Te adtad, le ne boruljak / semmi földi hatalomnak, / döllyfős szívem mégis törted, verssel s asszonnyal gyötörded...”

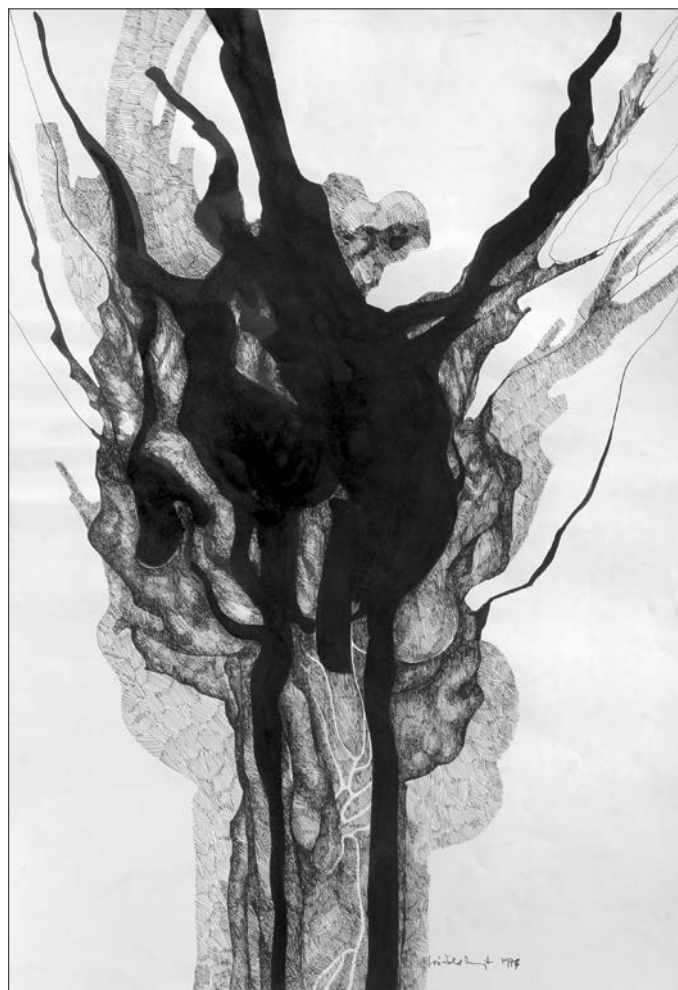
A fesztiválrendezvényeknek egy közös mozzanatuk van: a 2017-ben, azaz a magyar gyökerű nemzetközi díj életében a huszonegyedik alkalommal Balassi Bálint-emlékkarddal kitüntetett magyar poéta és külföldi műfordító megnevezése a közönség előtt. Az európai életérzés ünnepének boros rendezvényein az első koccintás ezen irodalmárok egészségére történik. A kitüntetettek nevét a Balassi-kard alapítójától, Molnár Páltól, a Balassi kard Művészeti Alapítvány elnökétől E-levélben kapja meg valamennyi pályázó előzetesen. A rendezvény többi része szabadon alakítható

a pályázók ötletei, elképzelései szerint. Felhasználhatják Nagy Gáspár verssorait: „...Téged Uram / végcsatám porondján / híven dicsérhetnélek: /katonád voltam itt / angyalid kürtszaván / táborodba megtérek.”

A pályaművet 2016. december 29-éig kell a preshaztarsasag@gmail.com és a balassikard@yahoo.com címre eljuttatni. A legjobbnak talált három rendezvényszeretet az európai Balassi-kultusz központja, a <http://www.balassi.eu> bemutatja a világhálón, az alkotókkal rövid interjút készít a Préház Hírportál - <http://www.preshaz.eu> -, emellett a szervezők és családtagjaik meghívólevelet kapnak a Bálint napi Balassi-fesztivál központi rendezvényére, a Balassi Bálint-emlékkard XXI. alkalommal történő átadására. „Gyöngy ragyog a sár fölött / napzoltárban holdima / aranyággal rád köszönt / csillagfürt és szálvia / csíksomlyói kishaza” - alkot képet Áve mundi Domina című költeményében Ferencz István.

Figyelem! Fontos kitétel: ez a pályázat nem jár pénzmozgással. A jutalom egy különleges rendezvényen való részvétel, és az ottani kapcsolatteremtés lehetősége. Tehát az utazás és a Budapesten tartózkodás költségeit maguk a pályázók viselik. Ehhez támogatást nem kapnak. A rendezvényen ez a pályázat nem kerül szóba. A pályázók a közönség soraiban foglalnak helyet. A kardátadás után találkozhatnak kiemelkedő magyar költőkkel, zeneművészekkel, borászokkal, alkotó értelmiségiekkel.

Tusáztunk egykoron: ne zülljön szét a hon, mint pünkösdi királyság.



Soó Zöld Margit: Száll a kakukk fészkére



| Gyimesi sirató



| Júlia szép leány